

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 13, Issue: 4, August 2021

www.historystudies.net

SAVAŞ VE İSYAN HENGÂMESİNDE YENİLİK YAPMAK: II. MAHMUD'UN VALİSİ ESAD PAŞA'NIN DENEYİMLERİ

*To Make Reform in the Chaos of War and Rebellion:
Experiences of Esad Pasha, the Governor of Mahmud II*

Prof. Dr. Abdullah Saydam

Erciyes Üniversitesi
asaydam@erciyes.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0882-5421

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 16.05.2021
Kabul Tarihi-Accepted Date : 25.08.2021
DOI Number : 10.9737/hist.2021.1036

Atıf – Citation:

Abdullah Saydam, "Savaş ve İsyân Hengâmesinde Yenilik
Yapmak: II. Mahmud'un Valisi Esad Paşa'nın Deneyimleri",
History Studies, 13/4, Ağustos 2021, s. 1321-1344.

**SAVAŞ VE İSYAN HENGÂMESİNDE YENİLİK YAPMAK:
II. MAHMUD'UN VALİSİ ESAD PAŞA'NIN DENEYİMLERİ**

To Make Reform in the Chaos of War and Rebellion: Experiences of Esad Pasha, the Governor of Mahmud II

Prof. Dr. Abdullah Saydam

Öz

1800'lü yılların başında Osmanlı Devleti'nin yeniden yapılanma ihtiyacı içerisinde olduğu herkes tarafından kabul edilmekteydi. II. Mahmud, savaşlarda önemli başarı gösteremeyen ordunun yenilenmesi gerektiğini görerek, daima reformları engellemekte olan Yeniçeri Ocağı'nı lağvetti. Müteakiben çeşitli yenilikler gerçekleştirdi. İstanbul'da alınan kararların vilayetlerde uygulanması hiç bir zaman kolay olmadı. Savaşlar, isyanlar, yerel hanedanların direnişi, malî imkânsızlıklar, halkın yenilikler ile varılmak istenen amaçtan habersiz oluşu, bazı devlet görevlilerinin yaptıkları yolsuzluklar başarı elde edilmesini engelledi. Esad Paşa, sürecin hem destekçisi hem de önemli tanıklarından biriydi. O iyi bir eğitim görmüş, kültürlü, akıllı ve dirayetli bir şahsiyet idi. Genelde Padişah tarafından beğenilmekte ve takdir edilmekteydi. Edirne, Adana, Karaman ve Erzurum valilikleri sırasında reformları hayata geçirmeye çalıştı. Bu çalışmada Esad Paşa'nın deneyimleri ışığında reform sürecinin İstanbul dışındaki vilayetlerde nasıl bir seyir izlediği incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Esad Paşa, II. Mahmud, Edirne, Adana, Erzurum

Abstract

In the early 1800's it was accepted by everyone that the Ottoman Empire needed restructuring. Mahmud II, seeing that the army, which failed to show significant success in the wars, should be renewed, abolished the Janissary soldiers, which always prevented reforms. Subsequently, various innovations were made. It was not easy to implement the decisions taken in Istanbul in the provinces. Wars, riots, resistance of local dynasties, financial impossibilities, the people unaware of the aim of achieving with innovations, the corruption by some government officials prevented success. Esad Pasha was both a supporter and an important witness of the process. He was a well-educated, cultured, intelligent and resourceful personality. He was generally admired and appreciated by the Sultan. He tried to implement reforms in the governorships of Edirne, Adana, Karaman and Erzurum. In this study, the course of the reform process in provinces other than Istanbul is examined in the light of Esad Pasha's experiences.

Keywords: Esad Pasha, Mahmud II, Edirne, Adana, Erzurum

Giriş

II. Mahmud'un otuz bir yıllık hükümdarlığı döneminde savaşın, isyanın, mağlubiyetin, acının, ihanetin ve eşkıyalığın yaşanmadığı gün yok gibidir. Saltanatının ilk yarısı idareye hâkim olma, merkeze başkaldıran unsurları bertaraf etme ve mümkün olduğu kadar ülke bütünlüğünü koruma mücadelesi ile geçti. Bu mücadelelerde pek az başarı elde edilebildi. Zira devletin teşkilât yapısı artık iyice hantallaşmış, ordusu adeta mağlubiyete alışmış, malî düzen iflas etmiş, ilmiye - adliye mesleği yozlaşmış, toprakları tedricen elden çıkarken devlet görevlileri adeta ihanetle yarışır hale gelmişti.

Nizam-ı Cedid tecrübesini yakından bilen Padişah daha kapsamlı yenilikler ile devleti yeniden yapılandırmanın kaçınılmaz olduğunu farkındaydı. Üstelik bu yeniden yapılandırma, eskiden olduğu gibi sadece askerlik ve maliye ile sınırlı kalmamalı; başta askerî kurumlar olmak üzere devlet teşkilâtından eğitime, hukuk sisteminden kültür hayatına varıncaya kadar her alanı kapsamalıydı. Mora İsyanı, gönderilen orduların acınacak hali, kendi valisinden pazarlıkla yardım isteme mecburiyeti ve nihayetinde Yeniçeri Ocağı'nın kanlı şekilde lağvedilmesi sonrasında, düşündüklerini yapma imkânını sağlayabileceği bir vaziyet meydana geldi.

Osmanlı Devleti'ni yeniden yapılandırmak kolay olmadı. İşe askerî sistemin yenilenmesi ile başlandı, fakat Hükümet hiçbir zaman isyanın, savaşın olmadığı kesintisiz bir zaman dilimine sahip olamadı. Bundan dolayı İstanbul'da yeni bir nizama geçilmesine karar verildikten ancak yıllar sonra şu ya da bu vilayette onun uygulama alanına konulduğu görülmektedir. Bu araştırmada II. Mahmud döneminde hayata geçirilmeye çalışılan yeniliklerin, vilayetlerdeki yansıma(ma)ları devrin önde gelen bürokratlarından Esad Paşa'nın yaşadığı tecrübeler ışığında ele alınmaktadır.

1.Esad Paşa'nın Kimliği

Esad Paşa'nın tam adı *Mehmed Esad Muhlis*'tir. Ancak resmî işlemlerde kendisinden genellikle sadece *Esad Paşa* olarak söz edilmekteydi. Nadiren isminin *Esad Mehmed*, *Mehmed Esad*, *Esad Muhlis* şeklinde anıldığına da rastlanmaktadır.¹ *Muhlis* adını daha çok şiirlerinde kullanmıştır ki, kendisi dönemin önde gelen şairlerinden ve hattatlarından idi. Ahmed Cevdet Paşa ondan “Meşhur şâir-i mâhir Esad Paşa” diye söz etmektedir.² Memuriyetinin ilk zamanlarında İstanbul'da çalıştıysa da, otuz yılı aşkın süreyle Edirne'den Erzurum'a kadar önemli vilayetlerde valilik görevlerinde bulundu.

Esad Paşa'nın soyu Hacı Bayram-ı Veli'nin en seçkin iki talebesinden biri olan Bünyamin Ayaşî'ye dayanmaktadır. Esad Paşa, Ankara'nın Ayaş kazasında 1780'de dünyaya gelmiş olup babası kazanın müftüsü olan Hasan Efendi'dir. Devrin şartlarına göre iyi bir eğitim aldığı söylenebilir. Babasının ilmiyeden olmasına mukabil bürokraside çalışmayı tercih etti ve ilk olarak

¹ Meselâ Gürcistan sınırına ziyarette bulunan Rus İmparatoru'na yazılan nâme-i hümayûnda devlet adına kendisinin “Erzurum Müşiri ve Havali-i Şark Seraskeri Mehmed Esad Muhlis Paşa” tarafından karşılanacağı ifade edilmiştir. BOA (Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi), HAT, 1167/46189-A. Buna karşılık bir başka belgede “Vezir-i mükerrrem Esad Mehmed Paşa hazretleri” tabiri geçmektedir. HAT, 494/24274. Mehmed Süreyya da ismini *Sicill-i Osmanî*, Haz. Nuri Akbayar, C.II, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s.495'de “Esad Mehmed Muhlis Paşa” olarak zikretmiştir.

² Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C.XII, İstanbul 1301, Matbaa-i Osmaniye, s.98. Esad Paşa'nın oğulları olan Sadullah Paşa ile Mehmed Makbul, Bâbrâli Terüme Odası'ndan yetişen ve önemli görevlerde bulunan şahsiyetlerdi. Sezai Balcı, *Babâli Tercüme Odası*, Libra Yayınevi, İstanbul 2013, s.192-194. Sadullah Paşa, amcasının damadı olan ve babasının yetiştirdiği valilerden Vecihî Paşa'nın kızı Necibe Hanım ile evlenmişti. Osmanlı'nın son döneminde yetişen önemli devlet ve düşünce adamlarından idi. Ali Akyıldız, *Sürgün Sefir Sadullah Paşa – Hayatı, İntiharı, Yazları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

Ayaş Voyvodalığı'na tayin edildi. Bir süre sonra İstanbul'a giderek çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Drama Nâzırlığı'na atandı.³

Bu görevde iken bölgenin asayiş meseleleriyle ilgilendi ve olaylarda rolü olan kişileri Köstence, Hırsova ve Maçın'e sürgün ettirerek düzenin yerine getirilmesini sağladı.⁴ Yaptığı hizmetler İstanbul'da takdirle karşılandı ve 15 Mart 1824 tarihinde Çirmen Mutasarrıflığı'na tayin edildi.⁵ Drama'daki işlerini tamamladıktan sonra 24 Nisan'da Edirne'ye doğru hareket etti.⁶

2.Çirmen Mutasarrıflığı

Esad Paşa'nın yeni görevi Çirmen Mutasarrıflığı olmakla birlikte ikamet merkezinin Edirne olduğu atamaya ilişkin fermanla özellikle belirtilmekteydi. Edirne, bu tarihlerde İstanbul ve Bursa ile birlikte *makarr-ı saltanat* olarak anılmaktaydı. Şehrin yönetimi öncelikle sultanların ve sadrazamların yetkisinde idi. Muhafaza ve idaresi genellikle Edirne Bostancıbaşı tarafından gerçekleştirilmekteydi. 1817 yılından itibaren muhafızlık görevi Çirmen Sancağı mutasarrıfları tarafından yerine getirilmeye başlandı.⁷

Bu tarihlerde vilayetlerin birçoğunda olduğu gibi, Edirne civarında da çeşitli eşkıya grupları türemiş, bunların yağma ve saldırıları yüzünden emniyet ve huzur kalmamıştı. Esad Paşa, ilk aşamada kadı ve ahalinin ileri gelenleri ve güvenlik birimlerinin amirleriyle kurduğu iyi ilişkiler sayesinde şehir merkezinde belirli bir seviyede otorite tesis ettikten sonra asayiş bozan unsurlarla mücadele etmeye başladı. Mücadele zaman zaman oldukça sert bir siyaset takip etmesini gerektirdi, fakat devlet otoritesini sağlamak uğruna idam cezası uygulamak gibi görünüşte şair kişiliği ile çok da uyumlu olmayan kararlar almaktan da geri durmadı.⁸ Meselâ Zağra-i Atik ve Kızanlık havalisinin dağlık kesimlerinde barınıp fırsat buldukça yol kesip halka zarar veren eşkıyanın ele geçirilmesi için kaza âyanlarına buyrultular yazmakla yetinmek yerine bizzat harekete geçti. Halka kan kusturan eşkıya gruplarından biri olan Dadu adlı çete reisi ve beş adamı ile bunlara yardım - yataklık yapan üç kişi yakalandı. Edirne'de gerçekleştirilen muhakeme neticesinde haydutluk yaptıklarını itiraf eden altı haydut ile yataklık yapan üç kişi emsâline ibret olmak üzere idam edildiler.⁹ Yine azılı eşkıyadan olan Dumanoğlu Mustafa idam edilip kesik başı İstanbul'a gönderildi, kardeşi de Dimetoka kalesine sürüldü. Esad Paşa'nın 20 Mayıs 1824 tarihli yazısını okuyan Padişah; "Aferin, müşarünileyh ber-vech-i suhûlet şakî-i merkûmu tertîb-i cezâ eylemiş" ifadeleriyle takdirlerini dile getirdi.¹⁰

Esad Paşa'nın yönetimdeki dirayetini göstermesine yol açan bir hadise Filibe'de yaşandı. Filibe Nâzırı'nın vergi-masraf adıyla halktan fazla para alması tepkilere sebep olmuş, iş adeta bir isyan halini almaya yüz tutmuştu. Bunun üzerine Filibe Nâzırı Osman Efendi görevden alınarak kadı ve belde ileri gelenleri ile birlikte 22 Ocak 1825 tarihinde Edirne'ye getirtip hesapları incelendi. Neticede haksız yere halktan alınan 101.263 kuruşun iade edilmesine karar verildi. Böylelikle Filibe ahalisinin "*ihtilal ve fitne*"den kurtarılması sağlanmış oldu.¹¹ Ayrıca üst

³ Mehmed Süreyya, *age*, s.495; Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi*, Haz. Ziya Yılmaz, OSAV Yayınları, İstanbul 2000, s.103.

⁴ BOA, HAT, 494/24274.

⁵ Mehmed Süreyya, *age*, s.495; Ahmed Bâdi Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne, 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si*, Haz. Niyazi Adıgüzel ve Raşit Gündoğdu, C.II/1, Trakya Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014, s.1044; Es'ad, *Tarih*, s.293.

⁶ BOA, HAT, 703/33801.

⁷ Sadık Emre Karakuş, *Osmanlı İdaresinde Edirne (1789-1839)*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 2018, s.214.

⁸ Esad Paşa esasında ahaliye karşı merhametli ve yardımseverliği ön planda olan bir devlet adamıydı. Çoğu zaman şu veya bu kanunu çiğnediği gerekçesiyle başka yere sürgün edilen kişilerin kısa bir süre sonra memleketlerine dönmeleri için girişimde bulunan da o idi. BOA, HAT, 501/24552, C.ZB, 20/964.

⁹ BOA, HAT, 674/32965.

¹⁰ BOA, HAT, 508/24956.

¹¹ BOA, HAT, 509/25012.

makama şikâyet yerine isyankâr davranışlara sebebiyet veren Müftü Seyyid Mustafa Efendi, Müderris Hacı Mahmud Efendi, Bapaya Serzağarı Abdurrahman Ağa ve Bapaya Serturnaî Tayyip Ağa adlı kişiler muhtelif yerler sürgün edildiler.¹²

Çirmen Sancağı'nın sahil kesimlerinde önemli ölçüde korsanların tehdidi mevcuttu. Bunu önlemek için Esad Paşa tarafından Bahr-i Sefid Boğazı Muhafızı Mustafa Paşa'nın maiyetinde iki ay müddetle aylıklı olarak istihdam olunmak üzere bin asker tedarik edilip gönderildi. Ayrıca sahillerin muhafazası için görevlendirilen askerlerin başbuğu Ali Bey'in emrine yeni askerler gönderilerek tabya ve karakolların takviyesi sağlandı. Esad Paşa askerlere ve sivil yöneticilere teyakkuz halinde olmalarını, daima dolaşarak sahilleri muhafaza etmelerini emretti.¹³

Bütün muhafaza tedbirleri alınmakla birlikte sistemin en önemli zayıflığı "asker" diye silâh altına alınanların bilinen anlamıyla askerlikle ilişkilerinin olmamasıydı. Bunlar zaman zaman muhtelif paşaların emrinde çalışan, paşa görevden ayrılınca işsiz kalan, yeni iş verecek başka bir paşa arayan, delil, sekban, levent ve başıbozuk gibi adlarla anılan insanlardı. Bir paşanın veya âyanın *kapu halkı* durumundaydılar. Şu ya da bu sebeple istihdam edilmediklerinde zorbalık ve eşkıyalık yapmaktan, isyan çıkarmaktan kaçınmazlardı. Esad Paşa görevi süresi boyunca bu tür olaylarla fazlasıyla uğraşmak zorunda kaldı. Örneğin İnce Ahmed, Giritli Mustafa, Cevzicioğlu Ahmed Ağa gibi kişiler topladıkları adamlarla birlikte tehlike oluşturdukları için, onları orduya dâhil etme, grupları dağıtma ve sürgün gibi yollarla etkisiz hale getirilmeye çalışıldı.¹⁴

II. Mahmud döneminin dönüm noktası Yeniçeri Ocağı lağvedilmesidir. Bu durumu büyük memnuniyetle karşılayan devlet adamları arasında Esad Paşa da vardı. O, 21 Haziran 1826 tarihli yazısında görüşlerini özetle şu şekilde ifade etmekteydi: Yeniçeri demek fesat demektir. Ocağın külliyyen kaldırılıp yerine Asâkir-i Mansure-i Muhammediye'nin kurulması, Allah'ın inayeti ve ihsanı, kendilerinin şimdiye kadar gerçekleştirdikleri nankörlüklerin cezasıdır. Buna devlete sadık olan herkesin şükretmesi gerekir.¹⁵

Ocağın lağvedildiğine dair ferman Edirne'ye ulaştığında Esad Paşa, konuyu halka duyurmadan önce Kadı Yazıcızâde İbrahim Edhem Efendi, ulemadan Eskicizâde Efendi, Bostancıbaşı Abbas Bey, şehrin âyan ve ileri gelenleriyle gizli bir toplantı yaptı. Fermanın içeriğini açıkladı. Toplantıda Edhem Efendi'nin sessiz kalmasına mukabil Eskicizâde Efendi, hemen bir toplantı ile durumun halka duyurulmasını tavsiye etti. Esad Paşa, Edhem Efendi ile ayrıca görüşerek böyle bir durumda sessiz kalmasının yanlış yorumlanabileceğini, bunun da bir fitneye sebebiyet verebileceğini belirterek kendisini uyardı. Nihayetinde sıkı güvenlik tedbirleri alındıktan sonra ocaklılar da dâhil olmak üzere daha geniş katılımlı bir toplantı düzenlendi. İstanbul'dan gelen ferman okunduktan sonra, daha önce vali tarafından uyarılmasına rağmen

¹² BOA, HAT, 463/22674-A,672/32909-A

¹³ BOA, HAT, 643/31536.

¹⁴ BOA, HAT, 676/33013.

¹⁵ BOA, HAT, 293/17440. Paşa, duyduğu memnuniyetin nişanesi olarak şu şiiri yazıp tarih düşürmüş idi.

Tiğ-i sertîz-i şerîatla şehinşâh-ı cihân

Başların kesdi hep ehl-i fitenin ser-tâ-ser

Şübhe hiç kalmadı şimden gerü ol dâver-i dîn

Oldu her kârda te'yîd-i hüdâyâ mazhar

Pâdişâhım didi Muhlis kuluna hâtif-i gayb

Tam tarîhi anın oldu *Gazâ-yı Ekber*. (1241)

Esad Paşa'nın bu şiiri Cevdet, *Tarih*, C.XII, s.202'de ve çeşitli araştırma eserlerinde yer almakla birlikte konuya ilişkin arşiv belgesinde bu şiirin altında aşağıdaki dörtlük de yer almaktadır:

Pâdişâh seyf-i şerîatla kesüb

İrkını ehl-i fesâdın yek-ser

Pâdişâhım didi Muhlis kuluna hâtif-i gayb

Tam tarîhi anın oldu *Gazâ-yı Ekber*. BOA, HAT, 292/17434.

Edhem Efendi yine sessizliğini sürdürdü. Buna karşılık Eskicizâde Efendi, devlet başkanına itaatın vacip olduğunu hatırlatarak toplantıya katılanların fermana itaat etmelerini sağladı.¹⁶

Esad Paşa gerek toplantı sırasında gerekse daha sonrasında aldığı ilave tedbirlerle herhangi bir tartışma ve fitnenin meydana gelmesini önledi. Bu kapsamda olmak üzere şehirdeki yeniçerilerden sözü geçenlerin ödüllendirilmesi yolunu seçti. Yeniçeri Ağası Vekili bulunan Turnacı Mehmed Sadık Ağa'ya kapucu başlık hil'atı giydirilirken bazı yeniçeri zâbitlarına da silahşörlük unvanı verildi. Yeniçerilere esasen güvenilmediğinden silahşörlük verilen şahısların Edirne'den uzaklaştırılmaları maksadıyla başka şehirlerde görevlendirilmeleri yoluna gidildi. Ayrıca Edirne'deki han ve kahvehane sahiplerine İstanbul'dan gelenleri idareye bildirmeleri, aksi şekilde davrananların şiddetle cezalandırılacakları tebliğ edildi.¹⁷ Yeniçeri Ocağı'yla ilişkili olan Edirne Bostancı Ocağı lağvedilerek bina ve eşyalarına el konuldu; Zağra-i Atik, Zağra-i Cedid ve İnöz gibi yerlerdeki mukataa gelirleri Asâkir-i Mansure masrafları için ayrılırken bostancı neferlerinden işe yarayanlar yeni askerî birliklere dâhil edildiler.¹⁸

Edirne'deki yeniçerileri etkisiz hale getirirken öncelikle ılımlı bir yöntem kullanmasını Esad Paşa şu şekilde açıklamaktaydı: Edirne büyük bir belde olup asayişine hanel gelmemesine itina gösterilmesi gerekmektedir. Muhtemel bir olumsuzluk durumunda emrinde hadiseleri önleyebilecek kuvvet bulunmamaktaydı. Zira bu sırada Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa'nın maiyetine üç bin askerın süratle gönderilmesi, masraflarının da Çirmen Sancağı'ndan toplanacak asker bedeliyesinden karşılanması emredilmişti. Talep edilen askerın ancak yarısı gönderilebilmişti. Kalanının da ikmalî hususuna çalışılmaktaydı. Bir miktar asker de İslimiye panayırı tüccarlarının muhafazaları için görevlendirildiğinden Edirne'de pek az asker kalmıştı.¹⁹

Esad Paşa, İstanbul'a gönderdiği bir yazıda mülga ocak mensupları ile taraftarlarından hiç kimsenin fesat çıkarmalarına fırsat verilmeyeceğini belirttikten sonra görüşlerini şu şekilde ifade etmekteydi: "Nizâm ve intizâm-ı memleket valilerin miknetlice bulunmasına bağlı olarak adetullâh cereyan etmekte olmak hasebiyle Edirne dahi cesim memleket olarak bütün vakitlerde valilerin miknetinden noksaniyetini gayr-i câiz ve bu hengâmda ise diğer vakitlerden ziyade asker istihsâlî muvâfık-ı vakt u hâl olacağı (aşîkârdır)." Paşa'nın yazdıklarını okuyan II. Mahmud takdirlerini şu sözlerle ifade etmiştir: "Aferin müşarünileyh cümlesini icrâ eylemiş. Bundan böyle dahi zinhâr gevşetmeyip Edirne'nin levş-i vücud-ı mefsedetten tathîr ve tasfiyesine dikkat ve ihtimâm ederek asayişin istihsâline gayret eylesin."²⁰

Edirne'de düzen ve intizam sağlandıktan sonra hemen asker tahririne başlandı. İlk aşamada iki bin, daha sonra üç bin talimli asker teşkil edilmesi planlandı. Kısa sürede asker olmak arzusuyla toplanan beş bine yakın kişinin büyük kısmı İstanbul'a sevk olundu. Gençlerin yeni askerlik sistemine ilgi göstermelerini sağlamak için Edirne'de 1.500 kadar üniformalı askerın bırakılması Esad Paşa tarafından özellikle dile getirildi. Ayrıca tıpkı İstanbul'daki gibi bir kışlanın inşa edilmesi için harekete geçildi. Kışlanın bitimine kadar askerlerin Tophane, Mehterhane ve Bostancı kışlalarında barındırılmaları sağlandı.²¹ Edirne kışlası, ahalinin de sağladığı destekle birlikte hızla tamamlandı ve gümüş anahtar Kasım 1827'de Padişah'a sunuldu. Kışla içerisinde

¹⁶ Esad Paşa'nın yaşananları Bâbü'ali'ye bildirmesi üzerine Eskicizâde Efendi ödüllendirilmiş, Edhem Efendi ise azledilerek Karahisar'a sürülmüştür. Es'ad, *Tarih*, s.625-627; Cevdet, *Tarih*, C.XII, s.201-202.

¹⁷ BOA, HAT, 292/17418, 293/17446.

¹⁸ Karakuş, *age*, s.230.

¹⁹ BOA, HAT, 293/17440.

²⁰ BOA, HAT, 293/17446. Bu süreçte Esad Paşa'nın Padişah nezdinde büyük bir itibar kazandığı dikkat çekmektedir. Sırf Esad Paşa'nın kalbini kırmamak için aslında uygun bulmadığı teklifini bile tasdik etmiş idi. Meselâ hizmetleri görüldüğü gerekçesiyle Kadı Rahmi Efendi'ye Mekke-i Mukerreme payesi, Bostancıbaşı Abbas Bey'e de mirahur-u evvel payesi verilmişti. HAT, 463/22669, 464/22719. Padişah, Rahmi Efendi hakkında, "Efendi-i mumailiyh ileride pek işe yarar biri değil ise de müşarünileyhin iltimâsına binâen pâye tevcih olunmuş idi" demekteydi. HAT, 464/22711. Esad Paşa'nın teklifi ile gerçekleşen başka taltifler için bkz. HAT, 290/17370, 734/34841.

²¹ BOA, HAT, 294/17481, 670/32712; Karakuş, *age*, s.39-40.

iki katlı bir cami ile hamam inşa edilirken eski Bostancı Ocağı'na ait bina da hastane olarak düzenlendi.²²

Esad Paşa mesaisinin çok önemli bir kısmını Asâkir-i Mansure'nin teşkiline ve güçlendirilmesine yönelik çalışmalara ayırmasına rağmen kendi maiyetinde yeterli miktarda asker istihdam etmeye fırsat bulamamaktaydı. İstanbul'dan sürekli olarak çeşitli amaçlarla asker gönderilmesi istenmekteydi. Meselâ Ocak 1827 başlarında Rumeli Valisi ve Serasker Reşid Paşa'nın maiyetinde istihdam olunmak üzere Gümölcine, Yenice-i Karasu, Çağlayık gibi kazalardan bin asker tertip edilmişti.²³ Esad Paşa'ya göre; Asâkir-i Mansure'nin sayısı her geçen gün artmakta ve artık vüzerâ dairelerinde olan askerî sınıfların lâıykıyla istihdamı güçleşmektedir. Dolayısıyla yeni nizama uymayan bu tarz asker toplama işi artık bırakılmalıydı.²⁴

Askerî yapılanmanın çok daha hızlı ilerlemesini engelleyen unsurların başında malî kaynak sıkıntısı gelmekteydi. Esad Paşa, hükümete, önceki idarecilerin halktan fazla vergi aldığı, kendisinin bunları tenzil ettiğini, Mora seferinin de yakında biteceğinin umulduğunu; bundan dolayı almaktan vazgeçtiği meblağ ile asker bedeli olarak alınan paranın bir kısmının devam ettirilerek yılda 500.000 kuruş kadar ilave gelir sağlanmasını, bununla da asker tertip edilmesini önerdi.²⁵ Bâbüâlî, böyle bir düzenleme yapılması halinde hem bedeliye usulünün ihlal edileceğini hem de mukataat hazinesine fayda sağlamayacağını belirterek bunun yerine yeni ihtisap nizamının Edirne'de de uygulamaya konulmasının daha faydalı olabileceğini bildirdi.²⁶ Bunun üzerine 7 Temmuz 1827 tarihinde Edirne İhtisap Ağalığı teşekkül edilerek başına Mehmed Sadık Bey getirildi, yanında da yeterli sayıda memur görevlendirildi. Şehrin ana giriş yolları üzerindeki sekiz farklı yere karakollar inşa edilerek mürur tezkirelerinin kontrolü ile vergilerin tahsili için çalışmalar başlatıldı.²⁷

Bu dönemde görev yapan valilerin en önemli sıkıntısı giderleri karşılayabilmek için yeterli nakit temin edememe durumuydu. Çoğunlukla ileride tahsil edilecek olan gelirlere karşılık olmak üzere İstanbul'daki sarraflardan faizle borç alınmaktaydı. Bundan etkilenen valilerden biri de Esad Paşa idi. 1827 ortalarından itibaren hazineden tahsisli alacaklarının her ay nakden ödenmesi sayesinde sarrafa olan 343.740 kuruşluk borcunu kapatabilmişti. Paşa, bundan dolayı duyduğu memnuniyeti 23 Şubat 1828 tarihli uzun bir yazı ile belirtip teşekkür etti. Bunun üzerine yazılan hatt-ı hümayûn şöyledir: "Bu ma'küle iş başında bulunan ve kendisinden hizmet ve sadakat me'mûl olunan vüzerâyı gözetmek pek lâzımdır. Bâ-husus Esad Paşa'nın sâir cihetle olan tayyârâtına kesret gelmiş olduğundan bu günlerde ikdârı lâzım gelmiş idi. Bundan böyle vaktiyle ve zamanıyla mâh be-mâh elli bin kuruşun itâsına defterdar gayret eylesin."²⁸

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, başta askerî yapılanma olmak üzere yapılmak istenen reformları son derece olumsuz etkiledi. Ordunun yetersizliğini dikkate alan önemli sayıda devlet adamı savaşa taraftar değildi. Hatta merkezdeki tartışmalar yüzünden Osmanlı ordusu savaş

²² BOA, HAT, 594/29095, 595/29195, 548/27033.

²³ BOA, HAT, 291/17407-C.

²⁴ BOA, HAT, 734/34821. Bu askerlerin masraflarının karşılanması halka ağır geldiği gibi valiler de zor durumda düşmekte, hatta bazıları normal gelirlerine ilave olarak birtakım iltizam işlerine yönelmekteydiler. Esad Paşa da gelir elde etmek amacıyla Gelibolu Sancağı'ndaki iki adet tımarı 3.000 kuruş bedel ile almıştı. C.BH, 127/6174.

²⁵ BOA, HAT, 293/17468.

²⁶ BOA, HAT, 670/32712.

²⁷ BOA, HAT, 489/23989; C.ML, 144/6088. Temmuz 1827 sonuna doğru Edirne'de büyük bir yangın çıkmış, önemli ölçüde malî sıkıntı yaşanmıştı. HAT, 729/34678. Bu durum başlangıçta gelirlere sekte vurmuş ise de İhtisap Nizamnamesi'nin uygulanması sayesinde kamunun gelirlerinde dikkate değer oranda artışlar ortaya çıkmıştı. Karakuş, Edirne, s.245-246.

²⁸ BOA, HAT, 736/34925.

ilanından ancak beş ay sonra İstanbul'dan hareket edebildi.²⁹ Balkan cephesindeki orduların kumandanlığına Ağa Hüseyin Paşa tayin edilirken bölgeyi tanıdığı gerekçesiyle Esad Paşa da Şumnu'da görevlendirildi.³⁰

Rus ordusu, 7 Mayıs'ta Prut'u geçerek Osmanlı topraklarına girmişti. Birbiri ardından Maçin, İbrail, Hırsova, İsakçı, Tulça, Köstence kaleleri işgal edilmişti. Rusların yeni hedefi Şumnu idi. Ağa Hüseyin Paşa bütün kuvvetlerini burada toplamış, şehrin çevresindeki tabyaları tamir ettirmişti.³¹ Her ne kadar Ruslar, Şumnu önlerinde durdurulmuş ise de, muhasara altındaki diğer şehir ve kalelere yardım gönderilememektedir. Bundan dolayı Varna, 13 Ekim 1828'de teslim oldu.³²

Tuna'daki mağlubiyetler üzerine İstanbul'da üst düzey yöneticilerin katıldığı ve cepheden gelen çeşitli raporların görüşüldüğü bir toplantıda ordu seraskerliğinde değişikliğe gidilmesi konusu gündeme geldi. Padişah, Hüseyin Paşa'nın önceki hizmetlerini takdir etmekle birlikte savaşı iyi idare edemediği kanaatindeydi. Bundan dolayı azledilerek yerine Esad Paşa'nın getirilmesi düşünüldü. Ancak İstanbul'dan ferman gidinceye kadar cephede yaşanması muhtemel değişimler göz önüne alınarak Baştebdil Hasekisi Kadri Ağa yanında muhtelif seçeneklere göre hazırlanmış fermanlar olduğu halde ordugâha gönderildi.³³

Padişah, Kadri Ağa'ya takip edeceği hareket tarzını şöyle tarif etmişti: Şumnu'ya vardığında önce Esad Paşa ile gizlice görüş. Çünkü dirayeti ve zekâsıyla meşhurdur. Bu vasfa sahip olan zat hiçbir konuda kendisini düşünmez. Seraskerlik değişikliğinin sırası olup olmadığını, icap ve münasebetini hariçten öğrenmekten ise doğrudan kendisine sor. Alacağın bilgilere göre fermanlardan gerekeni ibraz et, diğerlerini ise saklayıp İstanbul'a geldiğinde geri verirsin.³⁴

Ordu seraskeri olarak tayin edileceği varsayılarak Esad Paşa'ya hitaben yazılan hatt-ı hümayûnda önemli değerlendirmeler yer almaktadır: Hüseyin Paşa sadık vezirlerden olup seraskerlik gibi ağır bir göreve getirilmesinin sebebi yaptığı hayırlı hizmetlerden ve İstanbul'da ordunun hazırlanması aşamasındaki gayretinden dolayıdır. Hasbe'l-kader öylece memur kılınmış ise de yaratılışı gereği böyle bir görev için gerekli vasıfları taşımamakta, hatta biraz sade dil ve ümmî olması sebebiyle müstakil görev yapma yetkisini kullanamayıp şunun bunun sözüyle hareket etmektedir. Düşmanın önce hududu sonra da Tuna'yı geçmesine karşılık telaş etmeyerek sebat ve metanetle mukavemete gayret olunacak iken her nedense bu günlerde gözü yılıp bayağı kendisine üzüntü ve bezginlik gelmiştir. Böyle vakitte serasker bulunan zatın bu tutum ve davranışta olmasının diğer askerlere ve memurlara sirayet edeceği aşikârdır. Senin öteden beri devlete ve dine hizmet için gösterdiğin gayret malumumdur. Nice güzel hizmetlerde bulunman arzusuyla ordu seraskerliğini tam istiklâl ile yürütmek üzere seni görevlendirdim.³⁵

Planlamanın böyle yapılmasına karşılık Kadri Ağa'nın, Esad Paşa ile görüşüp görüşmediğini tespit edemedik. Ancak her ne olursa, yeni Sadrazam İzzet Mehmed Paşa'nın talebi üzerine

²⁹ Virginia H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri (1700-1870)*, Çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s.357-363. Sadrazam Selim Mehmed Paşa savaşa girmeyi erken bulmaktaydı. Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Ahmed Lütfi*, C.I, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1874, s.292.

³⁰ BOA, HAT, 1575/15 (12 Zilhicce 1243/25 Haziran 1828).

³¹ Lütfi Efendi, Şumnu'daki Fedai Tabyası hakkında şu bilgiyi vermektedir: Osmanlı tabyalarıyla Rusya tabyaları arasında yüksek bir mahal vardı. Orayı tutmak için bir tabya inşası gerekmekteydi. Hüseyin Paşa ile Esad Paşa akçe vaadinde bulunarak her biri kendi tarafından ikişer yüz tüfekçi fedai tertibiyle bir akşam bunları alıp birçok amele ile giderek tabyanın inşasına başlandı. Sabah olduğunda Rusların attığı güllelere bakılmayarak akşama kadar ikmaline muvaffak olunmuştu ki, tabyanın ismi de buradan gelmekteydi. *Tarih*, C.II, s.40.

³² Lütfi, *Tarih*, C.II, s.51.

³³ BOA, TSMA-E, 684/36, 867/1.

³⁴ BOA, TSMA-E, 1195/34.

³⁵ BOA, TSMA-E, 529/57. Seraskerlikten alınması durumunda Hüseyin Paşa'ya Silistre muhafazasına memur edildiğine dair hatt-ı hümayûn için bkz. BOA, TSMA-E, 529/56, İstanbul'a gelmesine karar verildiğinde tebliğ edilecek hat-ı hümayûn için bkz. TSMA-E, 861/14.

Aralık 1828'de Esad Paşa'nın ordudaki memuriyetine son verildiği gibi Çirmen Mutasarrıflığı'ndan da azledildi. Üstelik vezirlik rütbesi de kaldırılarak Bursa'ya sürgün edilmesine karar verildi.³⁶

Esad Paşa'nın azli ve hakkında sürgün kararı verilmesi ilgi çekici bir durum arz etmektedir. Seraskerliğe tayin edilmesinin konuşulduğu bir sırada "harp veziri olmadığı" ileri sürülerek ordudan uzaklaştırılması İzzet Mehmed Paşa'nın kıskançlığı ve kendisini rakip görmesi ile ilgili olabilir.³⁷ Öte yandan II. Mahmud'un o kadar iltifattan sonra normal idarî görevinden de uzaklaştırılmasına müdahale etmemesi, savaş şartlarından ötürü cephede bulunan Sadrazam'ı kırmak istemeyişinden kaynaklanmış olsa gerektir.

Esad Paşa, Sadaret'e gönderdiği 31 Aralık 1828 tarihli yazıda Bursa'ya ulaştığını, verilecek her emre amade olduğunu, şimdilik vaktini devlete ve padişaha dua etmekle geçirdiğini belirtmişti. Bu yazının üzerinde yer alan hatt-ı hümayûnda şöyle denilmektedir: "Varsun bir müddet böylece duâ-yı devletimizde olsun."³⁸

3. Adana ve Karaman Valiliği

1829 baharında Halep'ten gelen büyük bir kervan, Adana'nın Gâvur Dağı bölgesinde Lek aşireti mensupları tarafından saldırıya uğramış, bütün eşya ve hayvanlar yağmalanmıştı. Adana mütesellimi iki yüze yakın süvari tedarik ederek eşkıyaya saldırmış, birkaç kişi öldürülmüş, bazıları ele geçirilmiş, biraz mal ve eşya geri alınmıştı. Bölgenin aşiret yatağı olduğu, fazlaca eşkıya bulunduğu, hem asker, mal ve hayvan nakli hem de hac yolu olması sebebiyle süratle etkili tedbirler alınmasının icap ettiği dikkate alınarak Bursa'da ikamet etmekte olan Esad Paşa Adana Valiliği'ne getirildi.³⁹ Paşa, 1 Haziran 1829 tarihli yazısında on-on beş gün içinde görev yerine hareket edeceğini bildirdi.⁴⁰

Esad Paşa, güzergâhı üzerindeki kaza ve şehirlerden asker tertip etmeye çalışarak Ereğli'ye ulaştı. Buradan Adana, Tarsus ve Bereketli Madeni yetkililerine memuriyetini bildirip kendisini karşılamalarını istedi. Adana'nın ileri gelen ailelerinden olan Menemencioğlu Habip Bey, gönderdiği mektuplarda halkın valinin gelişini dört gözle beklediğini, Akköprü'de kendilerini karşılayacağını, her türlü hizmete hazır olduğunu ifade etti.⁴¹ Tarsus Mütesellimi Süleyman Ağa ile Tarsus Âyanı Kelağazâde Mehmed Ağa ayrı ayrı gönderdikleri mektuplarda Adana mütesellimiyle Hacı Ali Bey'in arasında çatışma yaşandığını, Hacı Ali Bey'in Tarsus'a haber göndererek kendisiyle birlikte hareket edilmesini, aksi takdirde bütün köyleri yağma edeceği yolunda tehdit ettiğini bildirdiler. Bu durumda Tarsus'tan ayrılmaları halinde şehrin savunması kalacağını belirterek kendisini Gülek Boğazı'nda karşılayabileceklerini belirttiler.⁴²

Bu yıllarda diğer birçok şehirde olduğu gibi Adana'da da mahalli hanedanlar arasında idareyi ele geçirme ve âyanlık mücadeleleri yüzünden çatışma hali mevcuttu. Adana'da da Menemencioğlu Habip Bey ile Hasanpaşazâde Hacı Ali Bey arasında böyle bir rekabet ve

³⁶ BOA, TSMA-E, 898/55. Osmanlı tatbikatında devlet adamlarının bu şekilde ve çoğu zaman süresi belirtilmeden sürgün edilmeleri sıkça rastlanan bir keyfiyetti. Dolayısıyla sürgün cezası sadece suçlulara yönelik bir uygulama değildi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Köksal, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları", *OTAM*, S.19, 2006, s.283-341.

³⁷ Ahmet Muhtar (Ferik), Esad Paşa'nın orduya büyük yararlıklar gösterdiğini, fakat İzzet Mehmed Paşa tarafından haksız yere azledildiğini anlatmaktadır. *1244-1245 (1828-1829) Türkiye Rusya Seferi ve Edirne Muahedesi*, Büyük Erkân-ı Harbiye Reisliği Ankara Matbaası, Ankara 1928, s.287. Esad Paşa'nın elli bin kuruşluk maaşı da kesilmişti. Lütfi, *Tarih*, II, s.65-66.

³⁸ BOA, HAT, 635/31326.

³⁹ BOA, HAT, 475/23251.

⁴⁰ BOA, HAT, 639/31490.

⁴¹ BOA, HAT, 461/22626-B, C, E.

⁴² BOA, HAT, 461/22626-J, K.

düşmanlık vardı.⁴³ O sırada daha güçlü olan Hacı Ali Bey isyanı seçerken, Habip Bey devletin yanında yer aldı. Esad Paşa, Habip Bey ile Tarsus'tan gelen yazılara güvenerek yola devam ederken Adana'ya gönderdiği buyrultu ile Hacı Ali Bey ve Adana ahalisini itaate davet etti. Şehre daha yakın olmak için Çiftehan denilen mevkie vardığında Adana'dan Hasanpaşazâde Ali, Küçükalizâde Mıstık, dizdar, müftü, nâkibüleşrâf kaimmakamı, bazı müderrisler ile aşiret beyleri tarafından hazırlanan arzuhâl eline geçti. Arzuhâlde, ahalinin mütesellim tarafından bile idare edilmeğe iktidarlarının olmadığı, valinin şehre dâhil olması halinde eyalette büyük fesat meydana geleceği, özellikle hacıların dönmesinin yakın olduğu böyle bir zamanda yolların kapanabileceği; Paşa'nın Adana'ya gelmemesi halinde herkesin hayır duasını kazanacağı yazılıydı.⁴⁴

Esasında Adana'yı dilediği gibi idare etmek isteyen Hacı Ali Bey, kendi düşüncesini halkın arzusu gibi yansıtmaktaydı. Arzuhâli imzalatmak maksadıyla da Adana ileri gelenlerini zorla bir konağa doldurarak nikâhları üzerine yemin ettirmişti.⁴⁵ Öte yandan bazı mahalli hanedan mensuplarının iki taraflı davrandıkları anlaşılmaktadır. Meselâ Payaslı Küçükalioğlu Mustafa (Mıstık), Esad Paşa'ya gönderdiği mektupta; kendi halinde yaşadığını, Adana tarafındaki olaylara vakıf olmadığını, adının yazıldığını, bir mühür bulup bastıklarını, padişaha mugayir olmadığını, iftira atıldığını belirtmekteydi.⁴⁶ Hâlbuki Sayda Valisi Abdullah Paşa'nın tatarı olup o sırada İstanbul'a gitmekte olan İbrahim'e de olaylara karışmak istemediğini ama mecbur kaldığını söylemişti.⁴⁷

Hacı Ali Bey'in tehdidine aldırmayan Esad Paşa yoluna devam ederek Tekfur yaylasına vardı. Bu sırada gelen ikinci arzuhâlin üslubu daha tehditkâr idi.⁴⁸ Öte yandan olaylar hakkında yeni bilgiler de ulaşmaktaydı. Hacı Ali Bey'in yönlendirdiği kişilerin sayısının yedi-sekiz bine ulaştığı, mütesellimin konağının basılıp yağmalandığı, kendisinin Niğde'ye kaçmak zorunda kaldığı, naibin kethüdasının öldürüldüğü, asilerin kesinlikle valinin şehre girmesine razı olmadıkları gelen bilgiler arasındaydı.⁴⁹

Esad Paşa, Tekfur yaylasına vardığında kendisini karşılayacaklarına dair söz verenlerden hiç kimse gelmemişti. Menemencioğlu Habip Bey, karşılamaya geldiği takdirde Hasanpaşazâde'nin aşiretine ait ekinleri yağmalayacağını dile getirerek özür beyan etmişti. Benzer bahaneler Tarsus'tan gelen mektuplarda da dile getirilmişti. Hatta Tarsus'tan valinin adamları için gönderilen zahirenin birkaç yüz atlı tarafından yakıldığı haber verilmekteydi. Maiyetinde doğru dürüst asker bulunmayan Esad Paşa, Tekfur yaylasında daha fazla konaklamanın güvenlik ve iâşe bakımından doğuracağı sıkıntıları dikkate alarak Tarsus'ta veya Bereketli Madeni'ne bağlı münasip bir mahalde konaklamak istediye de mahalli yöneticilerin taraftar olmadığını gördü. Aslında Menemencioğlu ile Kelağazâde'nin de bir vali istemediğini fark etti.⁵⁰

Esad Paşa, Bursa'dan hareket ettiği sırada yol üzerindeki kaza ve şehirlerden asker tedarik etmeyi düşünmüştü. Ancak savaş yüzünden gezginci asker sınıfından ortalıkta neredeyse kimse kalmadığından yanında toplam beş yüz kişi vardı. Bu kadar az sayıda asker ile dağlık ve kayalık bölgeden geçip Adana'ya hâkim olmak mümkün gözükmemekteydi. Üstelik hem olayların uzun sürmesi ve geniş bir alana yayılması ihtimal dâhilinde idi hem de hacıların dönüş zamanıydı. Böyle bir durumda mesuliyeti tek başına üstlenmek istemediğinden durumu ayrıntılarıyla anlatıp

⁴³ Yılmaz Kurt, "Çukurova'da Ayanlık Mücadelesi: Hasanpaşazadeler", 15. Türk Tarih Kongresi, C.4/1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s.1259-1277.

⁴⁴ BOA, HAT, 461/22626-N.

⁴⁵ Kurt, "Hasanpaşazadeler", s.1270.

⁴⁶ BOA, HAT, 461/22626-P.

⁴⁷ BOA, HAT, 461/22626-O.

⁴⁸ BOA, HAT, 461/22626-L.

⁴⁹ BOA, HAT, 461/22626-G; 461/22626-O.

⁵⁰ Yılmaz Kurt, "Menemencioğulları ile ilgili Arşiv Belgeleri-I", *Belgeler*, C.XXI, S.25, 2001, s.41; BOA, HAT, 461/22626 (Esad Paşa'nın 15 Muharrem 1245 / 17 Temmuz 1829 tarihli yazısı).

ne yapması gerektiği konusunda İstanbul'dan görüş istedi. O zamana kadar da Niğde'de ikamet etmeye, olabildiğince asker toplamaya karar verdi.⁵¹

Bu arada uzlaşmacı bir tavırla olaylar yatıştırılmaya çalışılmaktaydı. Ancak bu davranışlar, asileri cesaretlendirmekten başka işe yaramadı. Son olarak asiler, İstanbul'a dilekçe gönderdiklerini, Hacı Ali Bey'in mütesellim olarak tayin edilmesini istediklerini, taleplerinin kabul edilmemesi halinde cümleten memleketi boşaltacaklarını, bunun için aralarında talâka yemin ettiklerini bildirdiler. Adana'dan İstanbul'a gönderilen temsilciler Esad Paşa'nın adamları tarafından yakalanmıştı ama gitmelerine engel olunmadı. Paşa, böyle davranmasının gerekçesini de asilerin; "Dersaâdete gidenlerimizin mürûruna mûmâna'at olunmasa idi, talebimize müsâ'ade olunur idi" diyerek fesatlarını meşrulaştırmalarına yol açmamak olarak açıkladı. Geline aşamada Esad Paşa düzenin sağlanabilmesi için Konya, Aksaray, Beyşehir, Kırşehir, Niğde, Akşehir, Kayseri ve Ankara sancaklarının emrine verilmesini önerdi.⁵²

Bâbîâlî, teklifi savaşın sürdüğü bir sırada büyük bir gaileye yol açacağı gerekçesiyle reddetti. Hasanpaşazâde Ali Bey ve Menemencioğlu Habip Bey'in eskiden beri fesat peşinde koştukları hatırlatılarak fırsatı ve çaresi bulunduğu ortadan kaldırılmasını tavsiye etti.⁵³ Bu sırada Erzurum'un ihanetle Ruslara teslim edildiğine dair haberler bölgeye ulaşmıştı.⁵⁴ Esad Paşa, böyle bir durumda Adana'da düzen sağlama işinin ertelenerek İstanbul'dan gönderilecek bir mütesellim ile yönetilmesini, din düşmanlarıyla savaşmak için kendisinin hemen mümkün olan mahallerden asker toplayarak gaza bölgesine gitmesine izin verilmesini istedi. Bunun üzerine "asker sürücülüğü" göreviyle orduya katılması uygun bulundu.⁵⁵ Adana Mütesellimliği'ne de, herhangi bir gerilime yol açmamak için, Hacı Ali Bey getirildi.⁵⁶ Hükümet şartların olumsuzluğu sebebiyle istemeye istemeye geri adım atmıştı.

Esad Paşa yol üzerindeki köy ve şehirlerden toplayabildiği asker ile savaş bölgesine vardığında Rusya ile yapılan barış görüşmeleri neticelenmiş ve Edirne Antlaşması imzalanmıştı. Bunun üzerine aslî görevine dönmesine, bir müddetten beri eşkıyanın türediği Karaman'ın da Adana eyaletine ilhaken kendisine verilmesine, topların da bulunduğu kalabalık bir ordu ile Konya'ya gitmesine müsaade istedi. Paşa'nın talebi kabul edildi. O da 5 Aralık 1829 tarihinde Kelkit'ten hareket ile Karahisar-ı Şarkî, Sivas ve Bozok üzerinden kalabalık bir ordu ile Konya'ya ulaştı.⁵⁷

Bölgede asayiş bozuların başında delil ve başıbozuk taifesi gelmekteydi. Arap Selim ve Kürt Mustafa öncülüğündeki asiler Konya, Aksaray ve Sivas taraflarında halka zarar vermekteydiler. Esad Paşa derhal bunlar üzerine kuvvetli askerî birlikler sevk ederek dağıtılmalarını sağladı.⁵⁸

Asayiş ihlal eden bir diğer unsur konar-göçer aşiretler idi. Bunlar yaylak-kışlak arasında gidip geldiklerinde çeşitli köy ve kazalara saldırmaktan geri durmamakta, eşya ve hayvan gasp edip ekili alanlara zarar vermekteydiler. Esad Paşa, meselenin kesin şekilde çözüme kavuşturulması için Konya ve Ankara'da kışlayan Rışvan, Türkanlı, Cihanbeylü, Mikailü, Şeyh Bızınlı ve diğer konar-göçerlerin nezaretinin kendi uhdesine bırakılmasını önerdi. Aynı günlerde Sivas

⁵¹ *agm*, s.8.

⁵² *agm*, s.41-42.

⁵³ BOA, HAT, 461/22629.

⁵⁴ Erzurum kadı, müftü ve ileri gelenleri valiyi hapsedip şehri direniş göstermeden Ruslara teslim etmişlerdi. Kemal Beydilli, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", *Belgeler*, C.13, S.17, 1988, s.384. Lütfi, *Tarih*, C.II, s.95'te "Buna Şark Seraskeri Salih Paşa ile ahalinin gayretsizlikleri sebep olmuş" demektedir.

⁵⁵ BOA, HAT, 461/22626-A.

⁵⁶ Karardan duyulan memnuniyeti 19 Safer 1245/20 Ağustos 1829 tarihli Adana mahkemesinin ilamında belirtilmekteydi. BOA, HAT, 713/34070.

⁵⁷ BOA, HAT, 535/26292; Lütfi, *Tarih*, C.II, s.179.

⁵⁸ Nazım Karakoyun, *Delil Kurumunun Kaldırılmasına Tepkiler ve Kadıkaran İsyanı*, (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Rize 2017, s.62-64.

Mütesellimi Seyyid Ağa'nın, Rişvan Aşiretinin halka etmedikleri mezalimin kalmadığını ve çare olarak iskân olunmalarını öneren yazısı Bâbiâli'ye ulaştı. Esad Paşa ile Seyyid Ağa'nın teklifleri üzerine bahsedilen aşiretlerin Uzunyayla tarafına iskân edilmeleri düşüncesi benimsendi.⁵⁹ Bu doğrultuda hazırlıklara başlanması ilgililere emredilmişken, Esad Paşa'nın görev yerinin değiştirilmesi planının uygulanmasını engellemiş oldu.

4. Erzurum Valiliği

Erzurum Valisi Ali Şefik Paşa'nın birtakım yolsuzluklar yaptığına dair bilgilerin İstanbul'a ulaşması üzerine azledilerek yerine Esad Paşa atandı.⁶⁰ Konuya ilişkin arz tezkeresinde Esad Paşa'nın tayin gerekçesi şöyle açıklanmaktaydı: Erzurum Valisi bulunan kişilerin dirayet sahibi ve devlet işlerine vakıf olması gerekmektedir. Ali Şefik Paşa böyle biri değildir. Zamanında o bölgeyi tanınması dolayısıyla tayin edilmiş ise de hâlihazırdaki hareket tarzına bakılırsa pek de yararlı hizmetler yapması beklenmemektedir. Esad Paşa'nın bu işin ehli ve erbabı olduğu aşikârdır.⁶¹

Konya'dan 9 Aralık 1830 tarihinde yola çıkan Esad Paşa, 17 Ocak 1831 tarihinde Erzurum'a vardı.⁶² Başlangıçta sadece Erzurum Valisi olarak görevlendirilmişken, Ekim 1831'de Şark Seraskerliği tevcih edildikten sonra ilerleyen yıllarda Van, Muş, Kars ve Bayezid sancakları da uhdesine verildi. Böylelikle Erzincan, Bayburt, Bitlis ve Hakkâri gibi bölgenin önemli kazaları da doğrudan idaresi altına girmiş oldu.⁶³

Esad Paşa'nın yaklaşık yedi yıllık görevi boyunca gerçekleştirdiği icraatların belli başlılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

4.1. Edirne Antlaşması'nın Tatbiki ve Ruslarla İlişkiler

Esad Paşa, Erzurum'a vardığında Ruslarla yapılan savaşın doğurduğu ağır tahribat, bütün sonuçlarıyla ortada durmaktaydı. Paşa'nın 26 Ocak 1831 tarihli yazısında anlattıklarına göre ilk zamanlarda Rus memurlarla müzakere olunan belli başlı meseleler şunlardı:⁶⁴

Edirne Antlaşması'nın 13. maddesi gereğince iki devlet teba'asından isteyenlerin diğer devlete göç edebilmeleri için 18 ay süre tanınmıştı. Bu süre zarfında Rusya topraklarına doğru yoğun bir Ermeni göçü gerçekleşti. Sadece Erzurum ve köylerinden göçürülen Ermeni hane sayısı 3.646 idi. Antlaşma hükümleri gereğince Rusya'ya gidenlerin emlak ve arazileri ile yanlarında götüremedikleri zahire ve diğer eşyaların yazımının yapıp defterlerinin hazırlanması, bedellerinin tahsil edilmesi gerekmektedir. Son derece çetrefilli olan bu uzlaşmazlığı bertaraf etmek için Esad Paşa münasip bir bedelle alacakların tasfiyesini önerdi. Uzun görüşmeler sonucunda Osmanlı Devleti tarafından 410.000 kuruş bedel ödenmesi suretiyle Rusya'ya göç eden reayanın her türlü alacak iddiasından vazgeçmeleri sağlandı.

Öte yandan Kafkasya'daki Müslümanlar ile Rusya'nın hâkimiyeti altında yaşamak istemeyenler de antlaşma hükümlerinden yararlanarak Osmanlı memleketlerine hicret etmeyi tercih etmekteydiler. Antlaşma ile tanınan sürenin son aylarının kış mevsimine denk gelmesi yüzünden bu durumdan muzdarip olarak sürenin Mayıs-Haziran aylarına kadar uzatılmasını istemekteydiler. Yine Rusya'ya giden reayadan pişman olup geri dönmek isteyenlere, mülklerin geri verileceğine dair idare tarafından taahhütte bulunmuş ise de onlar Rusya'nın sınır boyunca

⁵⁹ BOA, HAT, 445/22276.

⁶⁰ BOA, HAT, 470/23050, 718/34245, N, TSMA-E, 1230-2.

⁶¹ BOA, HAT, 470/23050, C. DH, 58/2898.

⁶² BOA, HAT, 664/32314.

⁶³ BOA, HAT, 634/31305, 680/33170, 703/33819, 718/34245-S.

⁶⁴ BOA, HAT, 319/18701-A; Beydilli, *agm*, s.393-410; İbrahim Aykun, "1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşından Sonra Erzurum'un Mahalle ve Ova Köylerinden Rusya'ya Göçürülen Ermeniler", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.14, S.1, Yaz 2019, s.413-420.

karakollar kurarak kendilerini engellemeye çalışmalarından dert yamaktaydılar. Esad Paşa her iki meseleyi Sadaret'e yazarak Rusya Büyükelçiliği nezdinde girişimlerde bulunulmasını arz etti.

Bölgedeki Rus temsilcilerle ilişkilerde var olan gerginlik, bilhassa 8 Temmuz 1833'te imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın doğurduğu müspet hava sebebiyle sonraki yıllarda oldukça ılımlı hale dönüştü. İki devlet arasında çıkması muhtemel problemlerin başında, devletlerine isyan eden birtakım asi veya kaçakların karşı tarafa firar etmesi ve bunların iade edilmesi gelmekteydi. Bu konuda iki tarafça gösterilen duyarlık belirli ölçüde iş birliği ve saygıyı tesis etmiş oldu. Birkaç örnek verelim:

Tiflis'teki Rus idaresinde görevli olan iki kişi, para ve eşya çalarak Erzurum'a kaçmıştı. Konu hakkında bilgi sahibi olan Esad Paşa, herhangi bir talep yazısı beklemezsizin kaçakların Tiflis'teki Rus Başkumandanı Baron Rozen'e teslim edilmesini sağladı. Baron Rozen, bu şekilde davranılmasından memnun kalarak durumu hükümetine bildirmiş; hediye olarak gönderilen kabzası zümrüt ve elmasla müzeyyen bir kılıç Esad Paşa'ya takdim edilmişti. Paşa, hediyein yabancı bir devletten gelmesinden dolayı sormadan kullanılmasının memuriyet anlayışına aykırı düşüğünü belirterek kılıcı İstanbul'a gönderdi.⁶⁵ Yine Rus askerlerinden bazılarının firar edip Erzurum'a bağlı köy ve kazalarda seyislik ve hizmetkârlık gibi işler yaptığı Baron Rozen tarafından bildirince, Esad Paşa söz konusu kişilerin süratle yakalanıp Ruslara teslim edilmesini sağladı.⁶⁶

Benzer davranış Rus tarafından da geldi. Osmanlı Devleti'ne isyan eden Kadıkıran Mehmed Ağa ve adamları, Kars üzerinden Rusya'ya kaçmışlardı. Esad Paşa'dan gelen yazı üzerine meseleyi öğrenen Baron Rozen de hiç tereddüt etmeden Kadıkıran Mehmed Ağa ile birlikte 852 adamını 20 Aralık 1833 tarihinde Osmanlı askerlerine teslim ettirdi.⁶⁷

4.2. İmar ve Yeniden Yapılanma Çalışmaları

Rus işgalinin Erzurum ve çevresindeki tahribatı son derece ağır idi. Bölge insan unsuru bakımından büyük kayıp yaşamıştı. Erzurum'un süratle bayındır hale getirilmesi için hemen çalışmalara başlayan Esad Paşa göreve başladıktan altı ay kadar sonra İstanbul'a gönderdiği 30 Haziran 1831 tarihli raporunda ilk aşamada yapılacaklara dair şu bilgilere yer vermektedir:⁶⁸

Erzurum Kalesi: Kale, şehrin tam ortasında kaldığından şehrin müdafaasına yararı olmamaktadır. Zaten Gürcükapı'dan Tebrizkapı'ya kadar olan kısmı tamamen yıkılmış durumdadır. Bunun yerine uygun yerlerde tabyalar inşa edilip yeterli miktarda top konularak muhafaza işi daha iyi sağlanabilir. Bunun için İstanbul'dan bu işlerden anlayan memur, mühendis ve mimarlar gönderilerek süratle inşa çalışmalarına başlanması gerekmektedir.

Bayezid Kalesi: Bayezid Muhafızı Behlül Paşa'nın verdiği bilgilere göre bu kale eskiden de pek işe yarar olmayıp Rus istilasında tamamen harap olmuştur. Kalede beş-on kıta top var ise de mühimmatı bulunmadığı gibi topçu neferi de istihdam olunmamaktadır. Kalenin inşasına karar verildiği takdirde gereği kadar topçu askerinin de tertip edilmesi lazımdır. Bu da ancak merkezî bütçeden sağlanacak destekle mümkün olabilecektir.

Erzurum Kışlası: Erzurum'da tertip edilen Asâkir-i Mansure'nin barınabileceği bir kışla bulunmamaktadır. Hâlihazırda askerler ve zabıtlar kışla diye kullanılan çeşitli hanlarda ikamet

⁶⁵ BOA, HAT, 690/33400.

⁶⁶ BOA, HAT, 690/33400, B, C, 1167/46164.

⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şerif Korkmaz, "Âsi ve Eşkîya: Delilbaşı Kadıkıran Mehmed Ağa, 1825-1834", *Kebikeç*, S.33, 2012, s.149-171; Karakoyun, *agt.* s.72-99. Kadıkıran ile yanındakilerin üzerlerinden çıkan nakit ile hayvan ve eşyaların bedelinden artan 69.373 kuruş talebi üzerine Esad Paşa'ya ihsan olunmuştu. BOA, HAT, 1315/51270-A.

⁶⁸ BOA, HAT, 718/34245-C.

etmektedirler. Bu tam anlamıyla sefalet ve düzensizlik doğurmaktadır. Asâkir-i Mansure için sağlam ve büyük bir kışla inşası zaruret halindedir.

Vali Konağı: Valilere mahsus olan konak, Ruslar tarafından yıkılmıştır. Esad Paşa da Osman Efendi konağı denilen üç-beş odalı harabeye benzer bir yerde ikamet etmektedir. Valinin böyle bir yerde oturması, emrindeki memurların her birinin başka mahalde olmaları münasip değildir. Mevcut şartlar içerisinde ağır külfet oluşturacağı için konak inşasının zamana bırakılabileceği düşünülebilir ise de Erzurum yabancı devlet temsilcilerinin eksik olmadığı bir yerdir. Yabancıların harabeye benzer bir yerde karşılanması yakışsız bir durum ortaya çıkarmaktadır. Bundan dolayı valiye mahsus bir daire inşası faydalı olacaktır.

Asâkir-i Mansure'nin Tanzimi: Esad Paşa, Erzurum'a giderken kendisine verilen fermanda Asâkir-i Mansure taburlarından köylerde dağınık halde olanları toplayarak yola devam etmesi emredilmişti. Ancak bunların toplanabilmesi için her kazada birkaç gün ikamet etmek gerekmektedir. Bazı kazaların yol üstünde bulunmaması ve mevsimin de kış olması sebebiyle bundan vazgeçilmişti. Bahar ile birlikte bu askerlerin gönderilmeleri kazalardan istendi. Böylelikle gelenlerin toplamı 1.196 nefer olup hemen iki tabur halinde yeniden tanzim edildiler. İstanbul'dan asâkir-i mansure taburlarına kumanda etmek üzere Miralay Salih Bey, Binbaşı İbrahim Ağa, iki kâtip ile 10 zâbit gönderilmesi olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmişti.

Yoğun çalışmalar neticesinde Erzurum'da iki yıl içerisinde dört taburdan oluşan XVI. Alay'ın teşkili gerçekleştirilebildi. Bu taburlardan ikincisi Kars'ta istihdam olundu. Yine kışla ve vali konağı da bir düzene oturtulabildi. En büyük sıkıntı askerlerin maaşlarının düzenli olarak ödenmesinde, üniforma ve silahlarının tedarikinde yaşanmaktaydı. Bu durum askerler arasında tepkiyle karşılanmaktaydı ki, en önemlisi Mart 1833'te meydana geldi. Askerlerden bir grup vali sarayının kapısını kırıp içeriye girerek kavasbaşını öldürdü. Paşa, bizzat karşılarına çıkarak, maaşların hemen ödeneceğini söylediye de ortalık sakinleşmedi. Asi askerlerin saraya hücum ettiklerini işiten kadı, müftü, ileri gelenler ile ahalden insanlar valinin yanına gelerek destek oldular. Uzun tartışmalardan sonra en azından iki aylık maaşların derhal ödenmesi, kalan altı aylık maaşın borçlanma işlemi yapılarak merkezden istenen paranın gelmesinin beklenmesi konusunda uzlaşma sağlandı.⁶⁹ Askerin, esasında haklı gerekçelere dayansa da sergilenen tavır disipline aykırı bulunduğundan elebaşı durumunda olan üç askerinin idamına, on dört askerinin küreğe konulmak üzere İstanbul'a gönderilmesine karar verildi.⁷⁰

Bu arada Van Muhafızı Timur Paşa, eyalette görevli yemin, yesar, hisar ve azap ocaklarının artık işe yaramadıklarını, lağvedilip yerlerine Asâkir-i Mansure teşkil olunmasını teklif etti. Esad Paşa bölge halkının tımar ve zemet varidatını uzun müddetten beri yemeye alışkın bulduklarından dolayı menfaatlerinden mahrumiyetlerini gerektirecek böyle bir karara karşı çıkabileceklerini düşünerek teklifi şimdilik kabul etmedi. Fakat kale mustahfizlerinin ellerinde bulunan ipek mukataası gelirlerinin asâkir-i mansure masraflarına tahsis olunmak üzere Mukataat Hazinesi tarafından idare edilmesi, mustahfizlerden durumu elverişli olanlarla bir piyade taburu oluşturulmasını uygun buldu.⁷¹

⁶⁹ Ödemelerin yapılabilmesi için Esad Paşa tarafından senet verilmesi gerekti. BOA, C.AS, 939/40733. 1833 sonunda birikmiş maaşların ödenebilmesi için Erzurum avarız vergisiyle İspir livası mukataası gelirleri de tahsis edildi. BOA, C.AS, 492/20561. Gümrük gelirlerinden yapılan maaş ödemelerinin mahsup işlemi için bkz. BOA, C.AS, 973/42400. Sadece Kars'taki taburun 11 aylık maaş ve harcamalarının toplamı 901.205 kuruş idi. Oktay Kızılkaya, *XIX. Yüzyılda Kars Sancağı'nda Sosyal ve Ekonomik Durum (1830-1877)*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2011, s.108. Sonraki yıllarda Erzurum'daki Asâkir-i Mansure masrafları için Trabzon, Canik ve Şarki Karahisar sancaklarının ihtisap vergilerinin de tahsis olduğu görülmektedir. BOA, C.ML, 467/19007 (7 Rabiulevvel 1252 / 22 Haziran 1836).

⁷⁰ BOA, HAT, 1418/58007.

⁷¹ BOA, C.AS, 822/34952 (Esad Paşa'nın 27 Muharrem 1250 / 5 Haziran 1834 tarihli yazısı).

Askerî yapılanma ile birlikte hem bu çalışmalara hem de vergilendirme işlemlerine altyapı oluşturmak maksadıyla nüfus sayımı da yürütülmekteydi. 1835 yılının yaz aylarında Erzurum merkezinin yazım çalışmaları tamamlanmış, ova köyleri ile kazaların tahririnin de iki ay içerisinde bitirilmesi öngörülmekteydi. Van tarafının tahririnin de birkaç ay içerisinde tamamlanması planlanmaktaydı.⁷²

Asâkir-i Mansure'nin nitelik ve nicelik bakımında geliştirilmesi devam ederken bu birliklere destek olmak, halkı uzun süre mecburi hizmete tabi tutmamak, gençlerin buldukları kazalarda askerlik yapmalarına imkân tanımak üzere redif askeri teşkilâtı oluşturulmasına karar verilmişti. Topçularla birlikte Erzurum'da altı tabur, Van'da bir tabur piyade redif askerinin yazılması planlandı. Kars'ta biraz daha gecikmeli olarak redif asâkir-i mansure birliklerinin oluşturulmasına Mayıs 1837'den sonra başlandı.⁷³

Kazalarda kaydedilen redif askerleri Erzurum'a getirilerek tek tek muayene edildi. Hasta, yaşlı küçük ve askerliğe elverişli olmayanlar çıkarılıp başka münasip olanların yazılması sağlandı. Muş, Kiğı ve Tercan gibi yerlerde süvari olabilecek gençlerin çokluğu dikkate alınarak bir taraftan da süvari tahririne başlandı. Redif birliklerinin başına zabıt olarak, çeşitli rütbelere verilmiş suretiyle yerli hanedanlardan uygun görülenler atandı. Bu şahısların eğitim görmeleri ve nişan ile kılıçlarını teslim almaları için İstanbul'a gitmeleri sağlandı.⁷⁴

4.3. Timur Paşa'nın İsyanı

Van Mutasarrıfı Timur Paşa'nın ahaliye zulüm yaptığına dair şikâyetler hem İstanbul'a hem de Erzurum'a ulaşırken, Asâkir-i Mansure de teşkil edilmemişti. Timur Paşa verdiği sözlerde durmadığı gibi Muş ve Bitlis sancaklarının Van'a ilhaken kendisine tevcih edilmesini istemekteydi.⁷⁵ Hükümet, Van Sancağı'nı Esad Paşa'nın uhdesine vermeyi tercih etti. Duruma tepki gösteren Timur Paşa, isyan yolunu seçti. Ancak üzerine gönderilen kuvvetler tarafından Malazgirt civarında yapılan muharebede yenilerek Mahmudî (Hoşap) Kalesi'ne sığındı. Timur Paşa'nın rakibi olan İshak Paşa, Van'a kaimmakam olarak atandı.⁷⁶

Timur Paşa eski düşmanı olan İshak Paşa'nın Van'a atanmasını hazmedemedi. Gerek İstanbul'da gerekse Erzurum'da affedilmesi ve yeniden Van başına getirilmesi için teşebbüslerde bulundu. Mayıs 1833'ten itibaren başladığı bu girişimler nihayet bir yıl sonra netice verdi.⁷⁷ İshak Paşa'dan beklenen hizmeti göremeyen Esad Paşa, Timur Paşa'nın bizzat Erzurum'a gelip bütün cürüm ve kusurlarını itiraf ederek özür dilemesi, yaptıklarından dolayı pişman olduğunu belirtmesi, iyi hizmet yapacağını taahhüt etmesi üzerine Van'ın ileri gelenlerinin rızalarını da alarak kendisini Van Kaimmakamlığı'na getirdi.⁷⁸

4.4. Emin Paşa'nın İsyanı

Muş Mutasarrıfı Emin Paşa, Alaaddinpaşazâdelere olarak tanınan mahalli âyan ailesinin mensubu idi.⁷⁹ Esad Paşa, en başından itibaren kendisine güvenmemekteydi. İki paşa arasındaki ilk önemli anlaşmazlık, İran tebaasından olan Sıpkili Aşireti'nin Hınıs ve Tekman köylerine yerleştirilmek istenmesi ile ortaya çıktı. Emin Paşa'nın hısımlık kurduğu Sıpkili Aşireti'nin İran'a

⁷² BOA, HAT, 634/31305-A, 318/18696.

⁷³ Kızılkaya, *agt*, s.111.

⁷⁴ BOA, HAT, 1333 /51990, 314/18497, A, C.

⁷⁵ BOA, HAT, 718/34245-F (Esad Paşa'nın 19 Muharrem 1247 / 30 Haziran 1831 tarihli yazısı).

⁷⁶ BOA, HAT, 703/33819, 659/32173, Lütfi, *Tarih*, C.III, s.151.

⁷⁷ BOA, HAT, 721/34364, 446/22291.

⁷⁸ BOA, C.AS, 822/34952 (Esad Paşa'nın 27 Muharrem 1250 / 5 Haziran 1834 tarihli yazısı).

⁷⁹ Ayrıntılar için bkz. Gülseren Duman Koç, *Governing a Frontier Sancak in the Ottoman Empire: Notables, Tribes, and Peasants of Muş (1820s-1870s)*, (Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2018, s.32-53.

iade edilmesini engellemek ve bu aşiret aracılığıyla Hınıs mukataasını ele geçirmek amacıyla olduğunu gören Esad Paşa tekliflerini reddetti.⁸⁰

Emin Paşa'nın Haydaranlı Aşireti'nden haksız yere 3.000 kuruş alması şikâyet konusu olunca, diğer yaptıkları da dikkate alınarak azledilmesine karar verildi. Muş Mutasarrıflığı'na Hüseyin Paşa getirildi. Bunun üzerine Emin Paşa, yaptığı hareketlerden dolayı pişmanlık duyduğunu, Muş Sancağı'nın yeniden uhdesine verilmesi halinde Haydaranlı Aşireti'nden aldığı paranın yerine hazineye 5.000 kuruş vermeyi, yeni yapılan askerî ve malî düzenlemeleri hayata geçirmeyi taahhüt etti ise de hükümet geri adım atmadı.⁸¹ Kendisinin bundan sonra Muş havalisi ile ilgili hiçbir şeye karışmamak şartıyla Diyarbakir'e üç-dört saat mesafedeki bir köyde ikamet etmesine dair emir gönderildi. Bunu kabullenmek istemeyen Emin Paşa, devlete başkaldırmaları ile ünlü Atak Kazası ümerasına sığınarak onlardan aldığı destekle Muş'un Bükilan Kazası'na saldırdı. Muş Mutasarrıfı Hüseyin Paşa, İran tebaasından olup o sırada bölgede bulunan Zılanlı Aşireti Ağası Hüseyin ile Haydaranlı Aşireti Ağası Kasım'ın yardımıyla asileri yenilgiye uğrattı.⁸²

Silahlı güçle Muş'a dönemeyen Emin Paşa daha diplomatik girişimlerde bulunmaya yöneldi. O sırada Anadolu'ya yönelik işgal hareketlerini sürdüren Mısırlı İbrahim Paşa'ya kardeşleri Şerif ve Hurşid'i Şubat 1834 ortalarında gönderdiği gibi,⁸³ Sivas Valisi Reşid Paşa'ya da müracaat ederek destek talebinde bulundu.⁸⁴ Kardeşlerinin Reşid Paşa'dan iyi muamele görmesinden cesaret alarak Muş'un yeniden kendisine tevcih olunacağına dair vaatte bulunulduğunu etrafa yaydı. Bu haberler üzerine Cibranlı Aşireti'nden Mehmed Halil ve adamları, "Muş sancağı Emin Paşa'ya tevcih olundu" diyerek Varto Nahiyesi'ne gelip birkaç köyü ele geçirdiler. Ancak Muş ile Erzurum'dan gönderilen kuvvetler tarafından dağıtıldılar.⁸⁵ Bu cüretkâr davranışın Reşid Paşa'nın desteğinden kaynaklandığını düşünen Esad Paşa, onun henüz tayin edilmiş olduğu bölge hakkında yeterince malumata sahip olmadığı halde Emin Paşa'ya teveccüh ettiğini, yazdığı yazılara cevap bile vermediğini belirterek İstanbul'a şikâyet etti.⁸⁶

Muş meselesinden dolayı iki valinin tartışma içerisine girmesi üzerine Bâbîâli, ağırlığını Reşid Paşa'dan yana koydu. Tartışmaya nihayet vermek için de Muş Sancağı geçici olarak Sivas'a bağlandı ve mütesellimliğe Emin Paşa getirildi. Reşid Paşa'nın uhdesine Diyarbakir ve Maadin-i Hümayûn Emâneti de verilmişti.⁸⁷ Hükümet bu kararın aşiretlerin nizam ve intizam altına alınmasından kaynaklandığını bildirerek alınganlık göstermemesini isteyince Esad Paşa; "Aşâir nizâmının dahi hüsn-i tesviyesi matlûb-ı âli bulunmak hasebiyle mesâlih-i seniyye'de ayrılık gayrılık olmayarak" her türlü görevi yapmaya hazır olduğunu bildirdi.⁸⁸ Ancak söz konusu karardan dolayı kırgın olduğu belliydi. 1835 yazında Erzurum'daki alayın Reşid Paşa'nın maiyetine verilmesi yolundaki Sadaret emrini yerine getirmemek için sınır güvenliği, aşiretlerin yol açtığı asayiş meseleleri gibi bahaneler ileri sürmeyi tercih etmişti.⁸⁹ Bir taraftan da Muş'un yeniden Erzurum'a bağlanması için girişimlerini sürdürmekteydi.⁹⁰

⁸⁰ BOA, HAT, 718/32445-D, 659/32173-C (Esad Paşa'nın 6 Recep 1247/11 Aralık 1831 tarihli yazısı).

⁸¹ BOA, HAT, 721/34364, 722/34418.

⁸² BOA, HAT, 446/22291.

⁸³ Emin Paşa'nın İbrahim Paşa'ya büyük hayranlık beslediği anlaşılmaktadır. Fatih Gencer, "İbrahim Paşa'nın Anadolu'yu İstilas (1832-1833)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.42, Şubat 2016, s.654.

⁸⁴ Reşid Paşa, Kasım 1833'te Sivas Eyaleti'ne, Çorum ve Divriği sancaklarının da ilhakıyla vali olarak tayin edilmişti. Serpil Sönmez, *Tanzimat'a Giden Yolda Bir Osmanlı Kenti: Sivas (1777-1839)*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2015, s.170.

⁸⁵ BOA, HAT, 461/22617-B.

⁸⁶ BOA, HAT,461/22617-C.

⁸⁷ Duman Koç, *age*, s.97.

⁸⁸ BOA, HAT, 1315/51270-Ç.

⁸⁹ BOA, HAT, 324/18924-A.

⁹⁰ BOA, HAT, 634/31305-A, 1315/51270-A.

Bu süreçte Esad Paşa İstanbul'a gidip padişah ile görüşmeyi çok istemekteydi ama kendisine iftihar nişanı verilmesini istemesi pek de sempati ile karşılanmamıştı.⁹¹ Devlet adamlarının saray çevresi ile yakınlaşmasının en önemli vasıtalarında biri sûr-i hümayunlardı.⁹² Ancak Erzurum'un uzak oluşu sebebiyle Esad Paşa hiçbir düğüne davet edilmemişti. Hâlbuki O, bu konulara önem veren birisi idi. Saraya yakın olmak için uğraştığı bile söylenebilir.⁹³ Nihayet bölgede asayişin yerinde olduğunu belirterek Kars Muhafızı Ahmed Paşa'yı kaimmakam tayin edip İstanbul'a gelmek için müsaade istedi. Talebi uygun görüldü.⁹⁴

Esad Paşa, Eylül 1836 başlarında gerçekleşen İstanbul ziyareti boyunca sürekli olarak Muş'un yeniden Erzurum'a bağlanması hakkında görüşmelerde bulundu. Nihayetinde Muş bir buçuk yıl kadar sonra yeniden Erzurum Valiliği'ne bağlandı. Bu arada Reşid Paşa'nın vefat etmesi üzerine Emin Paşa, Erzurum'a giderek yaptıklarından dolayı özür diledi. Esad Paşa kendisini affetti ve gerekli tavsiyelerde de bulduktan sonra O'nu mütesellimlik ile görevlendirdi.⁹⁵

4.5. Asayiş Meseleleri

Osmanlı Devleti'nin diğer vilayetlerinde olduğu gibi Erzurum'da da yer yer birtakım eşkıyalık hareketleri görülmekteydi. Esad Paşa'nın valiliği dönemindeki önemli meseleler şunlardı:

Tuzcuoğulları'nın Rize'de isyan çıkarması üzerine Esad Paşa, özellikle Trabzon Vilayeti'ne sınır olan kaza ve sancak yetkililerini uyanık olma ve gerekli tedbirler alma konusunda uyarmıştı. Gerçekten de Tuzcuoğullarından Abdülkadir ile altmış kadar adamı 12 Mart 1834 tarihinde Bayburt'un Kirze köyü civarına gelmişti. Bayburt Voyvodası İsmail Ağa, derhal köyün etrafını sararak asilere, Tuzcuoğullarının fermanlı olduğunu, sahiplenmedikleri ve çatışmaya girmedikleri takdirde kendilerine dokunulmayacağını ifade etti. Bunun üzerine teslim olanlara dokunulmayarak memleketlerine dönmelerine izin verildi. Tuzcuoğulları ise yakanıp Erzurum'a gönderildi.⁹⁶ Abdülkadir hakkında verilen idam kararı başı kesilmek suretiyle icra edildi ve kesik baş İstanbul'a gönderildi. Kardeşleri Abdülaziz, Tahir ve maktul Abdülkadir'in çocukları ile torunları da küreğe konulmak üzere yine İstanbul'a yollandı.⁹⁷

İspir'de Memioğulları Sadullah ve Kör Osman adlı şahıslar bir müddetten beri halka zulmetmekteydiler. Esad Paşa'nın gönderdiği kuvvetli askerî birlik karşısında dayanamayarak Lazistan taraflarına firar etmişlerdi. Bunların geri dönmeleri halinde kazaya ayak bastırılmaması ve birlik içerisinde karşı konulması hususunda kaza halkı sorumlu tutuldu. Aksine hareket etmelerini engellemek için de 50.000 kuruş nezre bağlandılar.⁹⁸

⁹¹ II. Mahmud'un, iftihar nişanının büyük vezirlere saltanata sadakatin bir gereği olarak verilmekte olduğunu, Esad Paşa'ya ihsan buyrulması halinde diğerlerinin de isteyeceğini, böylelikle umumi usul haline geleceğini, bundan dolayı talebinin uygun cevap yazılarak savuşturulmasını irade buyurması dikkat çekmektedir. BOA, HAT, 472/23086.

⁹² Serap Sunay, "Sûr-ı Hümayun" Defterine Göre 19. Yüzyıl Saray Düğünlerine Dair Bir Değerlendirme", *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.20, S.38, Aralık 2017, s.330.

⁹³ Meselâ Şehzade Nizameddin'in doğumunu tebrik etmek maksadıyla bir kaside yazıp 10 Ramazan 1251 (30 Aralık 1835) tarihli yazısıyla takdim etmişti. BOA, HAT, 1419/58045, 759/35846.

⁹⁴ BOA, HAT, 487/23863, 1329/51865.

⁹⁵ BOA, HAT, 314/18497-E, 314/18497.

⁹⁶ BOA, HAT, 461/22617-C.

⁹⁷ BOA, HAT, 1352/52815, 1293/50227.

⁹⁸ BOA, HAT, 446/22291, 461/22617-B (Esad Paşa'nın 25 Zilkade 1249 / 5 Nisan 1834) tarihli yazısı). Suçu önlemek maksadıyla bir yerin ahalisini veya aşiret mensuplarını nezre veya senede bağlama Osmanlı tatbikatında yaygın bir usul idi. Bkz. Mustafa Melih Kayar, *Governance and Social Control in the Ottoman Empire: Nezir*, (Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2020; Cemal Çetin, "Kamu Düzeninde Alternatif Bir Yöntem: Nezir", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.8, S.36, Şubat 2015, s.287-310. Sivas Valisi Reşid Paşa da, Temmuz 1834'te Akçadağ'daki aşiretlerden üç yıl içinde yağmaladıkları eşyayı geri vermek, nüfus sayımı yaptırmak ve diğer yükümlülüklerini yerine getirmek için taahhütte bulduklarına dair bir senet almıştı. Sönmez, *agt*, s.29.

Bölgedeki en önemli asayiş meselesini aşiretlerin yol açtıkları eşkıyalık olayları teşkil etmekteydi. Kiğı, Tercan ve Erzincan kazalarında uzun müddetten beri isyan halinde olan Çarıklı, Şeyh Hasanlı, Balabanlı ve Karışlı gibi aşiretlerin redif asâkir-i mansure birlikleri oluşturulmasını engellemeleri üzerine Erzurum'dan bir tabur asâkir-i mansure, bir kıta top, diğer sınıflardan iki bin kadar asker sevk edildi. Bir-iki mahalde eşkıya ile muharebe edilmiş ise de mukavemet edemediler. Bu aşiretlerin kayalık ve sarp yerlerde olan köyleri yakılarak ovalık alandaki köylere yerleşmeleri sağlandı. Ayrıca diğer ahali gibi vergiden hisselerine düşen kısmı ödemek şartıyla kefile ve nezre bağlandılar.⁹⁹

4.6. İran ile İlişkiler

Osmanlı Devleti ile İran arasında 1823 yılında imzalanan Erzurum Antlaşması'na rağmen sınır tespitinin yapılamamış olması, çatışmaya elverişli bir ortam meydana getirmekteydi. Esad Paşa, göreve geldiği andan itibaren hudut hattının belirlenmesi için çok uğraştı. Hatta İstanbul'dan bu işleri bilen mühendis getirilmesini sağladı, fakat İran'dan bir türlü karşılık gelmediğinden dolayı mesele sonuçlandırılmadı. Öte yandan bölgede yaşayan konar-göçer aşiretler iki devlet arasındaki duruma aldırılmadan, bazen de özellikle bundan faydalanarak, yazın İran tarafına kışın ise Osmanlı tarafında geçmekteydiler. Doğal olarak bunların şu ya da bu tarafta sebebiyet verdikleri eşkıyalık veya isyan hareketleri iki ülkenin savaşa sürüklenmesine yol açacak potansiyel tehdit oluşturmaktaydı.¹⁰⁰

Nitekim İran tarafından gördükleri zulüm yüzünden Osmanlı memleketlerine gelen Zilanlı ve Haydaranlı Aşiretlerinin iadesi konusunda görüşmeler yapılırken İran Büyükelçiliği, Esad Paşa'yı bunları himaye etmekle suçladı. Sadaret makamı tarafından bu aşiretler konusunun bir gaile ve dedikodu sebebi olmayacak şekilde halledilmesi emredildi. Esad Paşa, adı geçen aşiretleri sahiplendiği iddiasını kesin bir dille reddetti. O, İran'ın Erzurum'daki temsilcisi olan Ağa Hasan ile konuyu müzakere ederken aşiret ağalarına da iki ülke arasındaki antlaşmalar gereğince Osmanlı Devleti tarafından kabul olunamayacaklarını açıkça bildirdi.¹⁰¹

Bu konu müzakere edilirken Hoy Hâkimi Cihangir Mirza, İran tarafından Osmanlı toprağına gelmiş olan Celali Aşireti'ne ve Bayezid'daki bazı köylere saldırdı. Celali Aşireti de İran tüccarlarına ait bir kervanı yağmaladı. İran, olayın Osmanlı mülkünde meydana gelmesinden dolayı gasp edilen malların ortaya çıkarılmasını, Celali, Zilanlı, Haydaranlı ve diğer aşiretlerin geri gönderilmesini talep etti. Ancak aşiretler İran'a gitmek istemediler. Zilanlı Aşireti gerekirse Celali Aşireti'yle birlikte Revan bölgesine gidebileceklerini, İran tarafına gitmemek üzere cümlesinin talaka yemin eylediklerini beyan etti. Bunun üzerine Ağa Hasan, aşiretlere zorla bir şey yaptırılmayacağını, Rusya'ya gitmeleri halinde hem onları hem de kervandan gasp edilen malları kaybedeceğini görerek uzlaşma yolunu seçti. Gasp edilen malların Zilanlı Ağası marifetiyle Celalilerden tahsil edilmesi, Zilanlı Aşireti'nin elli sene kadar Osmanlı toprağında kalmasına müsaade olunması karşılığında senet hazırlandı. Ancak Ağa Hasan tarafından imzalanan şartlar, İran'ın Azerbaycan Seraskeri Emir Nizam tarafından kabul edilmedi.

Bunun üzerine Bâbîâli, Bayezid Sancağı'nı Esad Paşa'nın uhdesine vererek yeni bir gaile çıkarılmaması şartıyla gerekli tedbirleri alması konusunda yetkilendirdi. Esad Paşa, bir çatışma ihtimalini de düşünerek beş bin kişilik askeri birlikle 8 Temmuz 1834 tarihinde Erzurum'dan hareket etti. Bir süre Eleşkirt'te konakladıktan sonra Emir Nizam'ın kalabalık bir kuvvetle Bayezid yakınında bulunan Kazlıgöl'e geldiğini öğrenince kendisi de Bayezid'a hareket etti. İki taraf arasında zaman zaman sertleşen ve kırk gün kadar süren müzakereler neticesinde, İran'a tabi aşiretlerin cümlesinin bir sene müddetle Osmanlı toprağında kalmaları, gasp edilen malların

⁹⁹ BOA, HAT-314/18497-D (Esad Paşa'nın 19 Ramazan 1252 / 28 Aralık 1836 tarihli yazısı).

¹⁰⁰ Bkz. Yener Koç, *Nomadic Pastoral Tribes at the Intersection of the Ottoman, Persian and Russian Empires (1820s–1890s)*, (Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2020.

¹⁰¹ BOA, HAT, 461/22617-B (Esad Paşa'nın 25 Zilkade 1249 / 5 Nisan 1834 tarihli yazısı).

tüccarlarının ibraz ettikleri deftere göre aynen ve bedelen Esad Paşa marifetiyle Celali Aşireti'nden tahsil olunarak üç ay müddet zarfında İran memurlarına ödenmesi, Cihangir Mirza'nın Bayezid'in yerli aşiretleri ile köylere verdiği zararın iki tarafın memurları marifetiyle tespit edilerek üç ay içinde tamamen tazmin edilmesi, iki taraf ordularının masrafları için 300.000'er kuruluşun Celali aşiretinden tahsil olunması şartlarıyla uzlaşma sağlandı.¹⁰²

Esad Paşa bu müzakereler sırasında Emir Nizam'dan iki devlet arasında hududun belirlenmesi için de bir an önce memur ve mühendis görevlendirilmesini istedi. Talep olumlu karşılandıysa da Fethali Han'ın ölümü üzerine İran'da şehzâdeler arasında iç mücadele baş gösterdi. Dolayısıyla bütün planlamalar kâğıt üzerinde kalmış oldu.¹⁰³

4.7. Erzurum Valiliğinden Azledilmesi

Esad Paşa, bir vali olarak gücünün zirvesinde iken Ekim 1837'de görevinden azledildi. Hâlbuki bir ay öncesinde Rusya Çarı I. Nikola, Kafkasya'ya yaptığı ziyaret sırasında devlet adına kendisini karşılamıştı. Üstelik İmparator, Esad Paşa ile yaptığı mülakattan memnun kalarak kendisine kapağı resimli bir murassa kutu hediye etmiş, Petersburg'a döndükten sonra bir de nişan göndereceğini vaat etmişti.¹⁰⁴

Paşa, sınır boyundan Erzurum'a döndükten birkaç gün sonra görevden azledildiğini öğrendi. Konuya ilişkin Evahir-i Recep 1253 (21-30 Ekim 1837) tarihli fermana azil sebebi olarak sadece "hasbe'l-icâb" ifadesi geçmekteydi. Fermana, yerine tayin edilen eski İşkodra Muhassılı Osman Nuri Paşa'nın gelişine kadar görevini sürdürmesi, devir-teslim işleminden sonra ikamet yeri olarak belirlenen Gelibolu'ya hareket etmesi emredilmekteydi.¹⁰⁵ Osman Nuri Paşa 16 Aralık 1837 günü Erzurum'a ulaştı. Esad Paşa, halefine sınır meseleleri, asker ve nüfus yazımı, mali işlemler, Rusya ve İran'a dair konularla ilgili bilgileri vererek belge ve defterleri teslim etti.¹⁰⁶

Bundan sonra Esad Paşa, 19 Aralık 1837 tarihli olarak İstanbul'a iki mektup gönderdi. Birinci mektup Kapu Kethüdası Naşid Bey'e yazılmıştı. Gelibolu'nun uzak olduğunu hatırlatarak deniz yolu ile gidilmesi halinde hem daha az masraf olacağını hem de mevsim şartlarından ötürü sıkıntı çekilmeyeceğini, İstanbul'dan geçmesinin sıkıntı doğurma ihtimaline karşı, mektubundan bahsetmeden vükela ile görüşüp nabız yoklamasını istedi. İkinci mektup da Sadaret makamına hitaben yazılmıştı; sadık bir vezir olarak iyi hizmetlerde bulunmaya çalıştığını, ancak maddî bakımdan zor durumda olduğunu ve yardım edilmesini talep etmekteydi.¹⁰⁷

Esad Paşa'nın Çar ile görüşmesinden hemen sonra azledilmesi Rus Büyükelçiliği'ni rahatsız etmişti. Kararın sanki Rus Çarı'na yönelik bir tavır olarak algılandığı dile getirilmekteydi. Bunun

¹⁰² BOA, HAT, 1315/51270-A. Ayrıca bkz. Koç, *agt.*, s.129-135. Celali Aşireti'nin tüccar ve yerleşik halka saldırıları sonraki yıllarda da devam etmişti. Hakan Kaya, *Osmanlı-İran Sınırında Bir Serhad Sancağı: Bayezid (1578-1848)*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2018, s.217-218. Birkaç yıl sonra İran'ın İstanbul Büyükelçisi, bahsedilen ödemelerin yapılmadığını belirterek Osmanlı Devleti'ni suçlamaya kalkışmış ise de paraların hazır halde Erzurum'da olduğu, fakat İranlı memurların gelmemesi yüzünden ödenemediği ifade edilmişti. BOA, HAT, 784/36625, 784/36627.

¹⁰³ BOA, HAT, 1315/51270-A, 1315/51265-A. Osmanlı-İran sınır anlaşmazlığı 1848-1853 yılları arasında faaliyet gösteren uluslararası bir komisyon tarafından çözülebilmisti. Bkz. *Tahdîd-i Hudûd-ı İraniyeye Memûr Dervîş Paşa Lâyihası*, Çevrimyazı: Fatih Gencer, Gece Kitaplığı, Ankara 2016; Mehmed Hurşid (Paşa), *Seyâhatnâme-i Hudûd*, Çevrimyazı: Alâattin Eser, Simurg Yayınları, İstanbul 1997.

¹⁰⁴ BOA, HAT, 1167/46189-A, 1166/46117, D. Esad Paşa'nın Rus İmparatoru ile yaptığı mülakatın raporu. HAT, 1166/46117-K (29 Recep 1253 / 29 Ekim 1837).

¹⁰⁵ BOA, C. DH, 68/3393, HAT, 1333 /51990.

¹⁰⁶ BOA, HAT, 1166/46117-G, H.

¹⁰⁷ BOA, HAT, 1166/46117-C, G. Esad Paşa'nın, Van Kalesi gebran cizyesi, (C.ML, 32/1495), Erzurum Gümrük Emaneti (C.ML, 13/589), Van, Erzincan, Bayburt, İspir tımarları (C.ML, 254/10486, C.TZ, 44/2166) gibi çeşitli gelir kaynaklarını iltizam ve ihale yoluyla elde etmesine rağmen maddî sıkıntıdan bahsetmesi dikkat çekmektedir. Esad Paşa'nın gerçekten yardıma muhtaç olduğuna dair bir yazı da yeni vali tarafından yazılmıştı. BOA, HAT, 1166/46117-I.

üzerine hükümet hem Esad Paşa'nın talebini karşılamak hem de Rusya'nın tepkisini bertaraf etmek için deniz yoluyla İstanbul'a gelip bir iki gün dinlendikten sonra Gelibolu'ya gitmesine karar verildi.¹⁰⁸ Padişahın ılımlı tavrını gören Esad Paşa, Eyüp civarında veya Boğaziçi'nin uzak bir mahallinde ikamet etmesine müsaade olunması için yeni bir müracaatta bulundu. II. Mahmud, bir mahal tahsis olunmadan istediği yerde ikamet etmesine izin verdi.¹⁰⁹

Esad Paşa'nın Erzurum Valiliği dönemindeki gelirler ve giderler üzerinde yapılan uzun ve tafsilatlı incelemeler sonucunda, hesap hatasından kaynaklanan 48.500, eski uygulamalardan 155.115, redif hazinesinden 79.599 kuruş olmak üzere toplamda 283.174 kuruş zimmeti olduğu tespit edildi. Paşa, sorgusunda bunları itiraf etmiş olmakla birlikte geri ödemeye kudreti olmadığını, Padişah tarafından affedilmesini dilediğini belirtti. Emsal oluşturmamak şartıyla bütün borçları affedildi.¹¹⁰

Bir süre mazul kalan Esad Paşa, Mayıs 1839'da yeniden oluşturulan Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbîâlî azalığına getirildi. Aslında azalık için Sadaret tarafından hazırlanan pusulada Esad Paşa'nın adı geçmemektedir; bunu gören Padişah, Nâbi Efendi'nin yerine O'nun isminin yazılmasını emretti.¹¹¹ Ancak bu görevi kısa sürdü. II. Mahmud'un 1 Temmuz 1839 tarihinde vefatından hemen sonra Sadrazam olan Hüsrev Paşa tarafından Bahr-ı Sefid Boğazı Muhafızlığı ve Biga Mutasarrıflığı'na tayin edilerek İstanbul'dan uzaklaştırıldı.¹¹²

Sonuç

Esad Paşa'nın Edirne, Adana ve Karaman, Erzurum gibi üç önemli bölgede görev yaptığı dikkate alındığında, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile birlikte yapılmaya çalışılan yeniliklerin taşra boyutunun hiç de kolay olmadığı ortaya çıkmaktadır. Öncelikle peş peşe meydana gelen savaş ve isyanların, asırların mirası olan yapının yenilenmesini sağlayacak ortamı, yönetici kadroya vermediği görülmektedir. Bundan dolayı genellikle yeni bir gailenin çıkmaması için oldukça tavizkâr bir siyasetin takip edildiği söylenebilir.

Öte yandan dar bir kadro tarafından düşünülen yenilikler, çoğunlukla icra edilmesi için vilayetlere ve sancaklara tebliğ edilmekteydi. Taşradaki idarî kadronun hangi yeniliğin ne amaçla yapıldığına dair bilgisi oldukça kısıtlı idi. Padişah'ın deyimiyle zeki, eğitilmiş ve dirayetli bir şahsiyet olan Esad Paşa bile yer yer İstanbul'da planlanandan farklı bir süreç takip edebilmekteydi. Her ne kadar yaptıkları işin özüne aykırı olmasa bile Bâbîâlî bürokratlarının bundan rahatsız olduklarını tahmin etmek mümkündür.

Nihayet halkın bütün yapılmak istenenlerden ancak vergi ve askerlik gibi meseleler dolayısıyla haberdar olması dönemin belirgin özelliği idi. Bu durum yenilikler için toplumsal destekten mahrumiyet gibi önemli bir eksikliğe sebebiyet vermektedir. Bütün bunlara karşılık Tanzimat sonrasındaki reformların alt yapısını oluşturmak bakımından II. Mahmud döneminde yapılanların tarihi işlevi olduğu açıktır. Esad Paşa'nın da böyle bir dönemde üç önemli vilayette valilik yapan birisi olarak, reform yanlısı bir tutum sergilediğini ve elinden gelen gayreti gösterdiğini söylemek mümkündür.

¹⁰⁸ BOA, HAT, 1166/46117.

¹⁰⁹ BOA, HAT, 498/24432; Lütfi, *Tarih*, V, s.103.

¹¹⁰ BOA, HAT, 1242/48291, A, B, C, D, E, 1248/48353.

¹¹¹ BOA, TSMA-E, 581/46, 581/47 (17 Rabiulevvel 1255 / 31 Mayıs 1839).

¹¹² Ahmed Badi, *age*, s.1044.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Cevdet-Askeri (C.AS), 492/20561, 822/34952, 939/40733, 973/42400

Cevdet-Bahriye (C.BH), 127/6174.

Cevdet-Dâhiliye (C. DH), 58/2898, 68/3393,

Cevdet-Maliye (C.ML), 13/589, 144/6088, 32/1495, 254/10486, 467/19007.

Cevdet-Tımar – Zeamet (C.TZ), 44/2166

Cevdet-Zaptiye (C. ZB), 20/964.

Hatt-ı Hümâyûn (HAT), 290/17370, 291/17407-C, 292/17418, 292/17434, 293/17440, 293/17446, 293/17468, 294/17481, 314/18497, A, C, E, 319/18701-A, 314/18497-D, 318/18696, 324/18924-A, 445/22276, 446/22291, 461/22617-B, C, 461/22626, A, B, C, E, G, J, K, L, N, O, P, 461/22629, 463/22669, 463/22674-A, 464/22719, 464/22711, 470/23050, 472/23086, 475/23251, 487/23863, 489/23989, 494/24274, 498/24432, 501/24552, 508/24956, 509/25012, 535/26292, 548/27033, 594/29095, 595/29195, 634/31305, A, 635/31326, 639/31490, 643/31536, 659/32173, C, 664/32314, 670/32712, 672/32909-A, 674/32965, 676/33013, 680/33170, 690/33400, B, C, 703/33801, 703/33819, 713/34070, 718/34245, C, D, F, N, S, 721/34364, 722/34418, 729/34678, 734/34841, 736/34925, 759/35846, 784/36625, 784/36627, 1166/46117-C, D, G, H, I, K, 1167/46164, 1167/46189-A, 1242/48291-A, B, C, D, E, 1248/48353, 1293/50227, 1315/51265-A, 1315/51270-A, Ç, 1329/51865, 1333 /51990, 1352/52815, 1418/58007, 1419/58045, 1575/15.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi-Evrak (TSMA-E), 529/56, 29/57, 581/46, 581/47, 684/36,861/14, 867/1, 898/55, 1195/34, 1230-2.

Kitap ve Makaleler

Ahmed Badi Efendi, *Riyâz-ı Belde-i Edirne, 20. Yüzyıla Kadar Osmanlı Edirne'si*, Haz. Niyazi Adıgüzel ve Raşit Gündoğdu, C.II/1, Trakya Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2014.

Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C.XII, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1301.

Ahmed Lütfi Efendi, *Tarih-i Lütfi*, C.I-V, Matbaa-i Âmiri, İstanbul 1291.

Ahmet Muhtar (Ferik), *1244-1245 (1828-1829) Türkiye Rusya Seferi ve Edirne Muahedesi*, Büyük Erkân-ı Harbiye Reisliği Ankara Matbaası, Ankara 1928.

AKSAN, Virginia H., *Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri (1700-1870)*, Çev. Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

AKYILDIZ, Ali, *Sürgün Sefir Sadullah Paşa – Hayatı, İntiharı, Yazıları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.

AYKUN, İbrahim, “1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşından Sonra Erzurum'un Mahalle ve Ova Köylerinden Rusya'ya Göçürülen Ermeniler”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 14, S. 1, Yaz 2019, s. 413-420.

BALCI, Sezai, *Babîli Tercüme Odası*, Libra Yayınevi, İstanbul 2013.

BEYDİLLİ, Kemal, “1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşında Doğu Anadolu'dan Rusya'ya Göçürülen Ermeniler”, *Belgeler*, C. 13, S.17, 1988, s. 365-434.

- ÇETİN, Cemal, “Kamu Düzeninde Alternatif Bir Yöntem: Nezir”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 36, Şubat 2015, s. 287-310.
- DUMAN KOÇ, Gülseren, *Governing a Frontier Sancak in the Ottoman Empire: Notables, Tribes, and Peasants of Muş (1820s-1870s)*, (Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2018.
- GENCER, Fatih, “İbrahim Paşa’nın Anadolu’yu İstilas (1832-1833)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 42, Şubat 2016, s. 641-657.
- KARAKOYUN, Nazım, *Delil Kurumunun Kaldırılmasına Tepkiler ve Kadıkıran İsyanı*, (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Rize 2017.
- KARAKUŞ, Sadık Emre, *Osmanlı İdaresinde Edirne (1789-1839)*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ 2018.
- KAYA, Hakan, *Osmanlı-İran Sınırında Bir Serhad Sancağı: Bayezid (1578-1848)*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 2018.
- KAYAR, Mustafa Melih, *Governance and Social Control in the Ottoman Empire: Nezir*, (Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2020.
- KIZILKAYA, Oktay, *XIX. Yüzyılda Kars Sancağı’nda Sosyal ve Ekonomik Durum (1830-1877)*, (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum 2011.
- KOÇ, Yener, *Nomadic Pastoral Tribes at the Intersection of the Ottoman, Persian and Russian Empires (1820s-1890s)*, (Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 2020.
- KORKMAZ, Şerif, “Âsi ve Eşkîya: Delilbaşı Kadıkıran Mehmed Ağa, 1825-1834”, *Kebikeç*, S. 33, 2012, s. 149-171.
- KÖKSAL, Osman, “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hattı-ı Hümayunları”, *OTAM*, S. 19, 2006, s. 283-341.
- KURT, Yılmaz, “Çukurova’da Ayanlık Mücadelesi: Hasanpaşazâdeler”, *15. Türk Tarih Kongresi*, C.4/1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006, s. 1259-1277.
- KURT, Yılmaz, “Menemencioğulları ile ilgili Arşiv Belgeleri-I”, *Belgeler*, C.XXI, S. 25, 2001, s. 85- 187.
- Mehmed Es’ad Efendi, *Vak’a-nüvis Es’ad Efendi Tarihi*, Haz. Ziya Yılmaz, OSAV Yayınları, İstanbul 2000.
- Mehmed Hurşid (Paşa), *Seyâhatnâme-i Hudûd*, Çevrimyazı: Alâattin Eser, Simurg Yayınları, İstanbul 1997.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Haz. Nuri Akbayar, C.II, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- SÖNMEZ, Serpil, *Tanzimat’a Giden Yolda Bir Osmanlı Kenti: Sivas (1777-1839)*, (Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2015.
- SUNAY, Serap, “Sûr-ı Hümayun” Defterine Göre 19. Yüzyıl Saray Düğünlerine Dair Bir Değerlendirme”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 20, S. 38, Aralık 2017, s. 327-342.

Tahdîd-i Hudûd-ı İraniyeye Memûr Dervîş Paşa Lâyihası, Çevrimyazı: Fatih Gencer, Gece Kitaplığı, Ankara 2016.

**HISTORY
STUDIES**
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

1342

13 / 4

Summary

During the thirty-one-year reign of Mahmud II, there is hardly a day without war, rebellion, defeat, pain, betrayal and banditry. The first half of his reign was spent with the struggling to dominate the state, to eliminate the elements that rebelled against the center, and to protect the integrity of the country as much as possible. In the second half of his reign, he initiated a series of reforms in order to restructure the state. One of those who carried out the reforms in the provinces was Esad Pasha.

His full name is Mehmed Esad Muhlis. However, in official transactions, he is often referred to only as Esad Pasha. His first important administrative duty was the district governorship of Drama. After his successful services here, he was appointed to the Governorship of Çirmen, whose center was Edirne, on March 15, 1824. On this mission, he primarily exterminated banditry incidents. He did not hesitate to take drastic measures when necessary and ensured the executions of some prominent gang leaders.

Esad Pasha welcomed the abolition of the Janissary Corps, which was the turning point of the Mahmud II era reforms. He meticulously implemented the firmans aimed at neutralizing the janissaries in Edirne. At the same time, he made great efforts to establish the new military order in Edirne. However, before the studies on this subject were completed, the Ottoman-Russian War of 1828-1829 began. Esad Pasha was among the governors appointed to the front.

The Russian army crossed the Prut on May 7 and entered the Ottoman territory and major cities were occupied one after another. After these defeats, the replacement of Commander-in-Chief Hüseyin Pasha with Esad Pasha was discussed. Despite Sultan's positive view of this idea, he was terminated from his military service in December 1828 on the grounds that he was "not a war vizier", upon the request of the new grand vizier, İzzet Mehmed Pasha. He was also dismissed from the Çirmen Governorship. Moreover, his viziership was abolished and he was exiled to Bursa.

Esad Pasha's exile days did not last long. Upon the occurrence of some banditry events, he was appointed to the Governorship of Adana in May 1829. At this time, Adana and its surroundings were under the control of local dynasties. Hasanpaşaoğlu Hacı Ali Bey, relying on some tribes and bandits he had gathered around him, opposed the new governor's entry into the city. Esad Pasha was preparing to enter Adana by using force by recruiting soldiers to his entourage. To complete his preparations, he set up headquarters in Niğde with his men. Meanwhile, the surrender of Erzurum to the Russians without a serious battle had a great impact in the region. In such a critical period, Esad Pasha proposed to the government that the Adana issue be postponed and that he be assigned to the Eastern front. The Sultan accepted the offer and ordered him to gather soldiers from places such as Niğde, Kayseri and Sivas and go to the front. When Esad Pasha reached the battle line, peace negotiations were completed and the Edirne Treaty was signed. Thereupon, the Karaman Governorate was given its responsibility both to establish order in Adana and to put an end to the banditry around Konya. Thereupon, he was also appointed to the Karaman Governorate to maintain order in Adana and put an end to the banditry around Konya. Firstly, Esad Pasha eliminated the rebels led by Arap Selim and Kürt Mustafa. He began to struggle with the nomadic tribes, another element that violated the public order. He proposed to the government that these communities be resettled, and in order to achieve this, he demanded the administration of all the tribes wintering in Konya and Ankara to be given to him. However, while the preparations in this direction were continuing, he was appointed to the Governorship of Erzurum.

Esad Pasha arrived in Erzurum on January 17, 1831. In the first months of his governorship, he tried to organize the affairs of those who wanted to immigrate from the Ottoman Empire to Russia and from Russia to the Ottoman Empire, in accordance with the 13th article of the Edirne Treaty. In this context, the governor's palace and a large barrack were built. In addition, it was planned to build bastions on the surrounding hills, considering that Erzurum castle would not be useful in wars because it was in the city. As a result of intensive work, the sixteenth regiment consisting of four battalions was formed in Erzurum within two years. Over time, the number of infantry and cavalry soldiers trained in a modern style was increased. Such military units were also tried to be formed in Kars, Van and Muş sanjaks. It also tried to implement the reorganized tax registration and collection works.

During these years, there were some conflicts between the Ottoman Empire and Iran. Among these issues, the most important ones related to Erzurum region were as follows: The existence of articles of previous agreements that have not yet been implemented; the borders between the two states have not yet been officially determined, returning the Sipkili, Celali, Haydaranlu and Zeydanlu tribes who came to the Ottoman Empire after being ill-treated while being subject to Iran; compensation for the damage done to the Iranian caravan attacked by the members of the Celali tribe who came to the Ottoman Empire; compensation for the damage caused by

the attack organized by the Governor of Hoy, Cihangir Mirza, on some villages of Bayezid. Discussions were held between the delegations for days to resolve the conflicts, and then a meeting was held between Esad Pasha and Iran's Azerbaijan Commander-in-Chief Emir Nizam. As a result, it was possible to reach a compromise as follows: Mutual compensation for financial losses, the return of the tribes subject to Iran after a year, the appointment of experts to formally determine the boundary line. Although reconciliation was important, the struggle between the princes due to the death of the Iranian Shah Fethali Khan interrupted all the plans.

When Esad Pasha was at the pinnacle of his power as a governor, he was dismissed in October 1837 and it was decided to be exiled to Gallipoli. However, as a result of his attempts, he was allowed to reside in Istanbul. In May 1838, he was appointed as a member of the Dâr-ı Şûrâ-yı Bâbâli.

Considering that Esad Pasha served in three important regions such as Edirne, Adana-Karaman and Erzurum, it turns out that the provincial dimension of the innovations that were tried to be made. First of all, it is seen that the successive wars and rebellions did not give the administrative staff the opportunity to create the necessary conditions to renew the structure, which is the legacy of centuries. On the other hand, innovations thought by a narrow cadre were mostly communicated to the provinces and sanjaks to be implemented. Administrative staff in the provinces had very limited knowledge of which innovation was made and for what purpose. In the words of the Sultan, even Esad Pasha, who was an intelligent, educated and skillful personality, was able to follow a different process than planned in Istanbul from time to time. Finally, the distinctive feature of the period was that the people were aware of what was wanted to be done only because of taxes and military services. This situation caused an important deficiency such as deprivation of social support for innovations. It is possible to say that Esad Pasha displayed a reformist attitude and showed his best effort.

